

Karol Klauza

Wizualizacja idei przewodnich zawartych w objawieniach fatimskich : Analiza semantyczna

Salvatoris Mater 18/1/4, 238-285

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Treść i znaczenie społeczno-kulturowe mariofanii fatimskich ożywia publicystykę teologiczną i świecką XX i XXI w. Na gruncie refleksji dogmatycznej prywatne mariofanie interpretowane są jako wypełnienie przez Maryję funkcji prorockiej¹. Przewodnie idee dialogu Maryi z trojgiem dzieci wybranych na pośredników wobec instytucji kościelnych, stojących na straży doktryny i wiary, dają się sprowadzić do trzech głównych wątków:

1) Wysoka soteriologiczna ranga modlitwy różańcowej. Należy ją ocenić w kontekście XIX-wiecznych mariofanii w La Salette (1846 r.)² i w Lourdes (1858 r.), jak też publicznych form kultu Matki Bożej Różańcowej³;

Karol Klauza

Wizualizacja idei przewodnich zawartych w objawieniach fatimskich. Analiza semantyczna

SALVATORIS MATER
18(2016) nr 1-4, 238-285

2) Promocja kultu Niepokalanego Serca Maryi;

3) Eschatologiczne sankcje piekła i historyczne zagrożenie kataklizmami wobec niewiary i odrzucenia wartości i chrześcijańskich zasad życia. Zwłaszcza tak zwana *Trzecia Tajemnica Fatimska*, której utrzymywany przez Kościół misteryjny charakter otaczał profetyczne przesłanie, zarezerwowane jakoby do wyłącznej wiadomości Ojca Świętego, wywoływało w XX w. i nadal wywołuje poznawcze emocje, pomimo oficjalnego i pełnego upub-

licznienia dokonanego 25 marca 2000 r.

Przedmiot niniejszej analizy stanowi dokumentacja semantyczna treści objawień fatimskiej mariofanii. Składają się na nią interpretacje prywatnego nauczania Piusa XII, św. Jana XXIII, bł. Pawła VI i św. Jana Pawła II. Poszerzono je o wybrane elementy interpretacji związane z kategorią widzenia, ujęte w znaki i symbole wizji udzielonej dzieciom fatimskim w kolejnych mariofaniach 1917 r. Celem analizy semantycznej uczyniono dokumentację i interpretację:

¹ Tak m.in. L. SCHEFFCZYK, *Maria. Mutter und Gefährtin Christi*, Augsburg 2003; TENZE, *Maryja. Matka i towarzysząca Chrystusa*, Kraków 2004, 389. Zob też: B. FERDEK, *Nasza siostra – Córka i Matką Pana*, Świdnica 2007, 93-95.

² Objawienia smutnej, płaczącej Pięknej Pani wobec dwojga dzieci: 15-letniej Melanii Calvat i 11-letniego Maksymiliana Giraud. Treścią objawień była prośba o modlitwę i nawrócenie pod groźbą kary kataklizmów. W 1848 r. rzeczywiście w okolicy Corps ma miejsce niezidentyfikowana epidemia wyniszczająca ludzi i zbiory. W Europie wybucha epidemia cholery.

1) Treści semiotyczne rozumiane jako zobiektywizowana interpretacja znaków i symboli występujących w ujawnieniu treści transcendentnych, głównie wyrażonych w znakach słownych języka naturalnego (w tym przypadku dialektu okolic Fatimy z początku XX w.), w którym porozumiewano się podczas objawień i w dawaniu o nim świadectwa.

Uzupełniająco wykorzystano wybrane elementy pozostałych działów semiotyki, czyli:

2) Treści pragmatyczne – rozumiane jako efektywne odniesienia do różnych grup odbiorców orędzia fatimskiego (np. świadków objawień, czytelników ówczesnej prasy, katolików zaangażowanych w inicjatywy pastoralne wokół objawienia fatimskiego);

3) Treści syntaktyczne – rozumiane jako naukowe badanie relacji między znakami słownymi oraz ich odniesieniami do wizualizacji idei przewodnich w formie obrazów i wizji dynamicznych. Dotyczy to zwłaszcza wizualizacji idei objawień w mediach powstałych po mariofaniach fatimskich (telewizja, internet, nowe media).

Efektem wizualizacji szeroko pojętej staje się fatimska ikonosfera, poprzez którą odbiorcy oddaleni kulturowo i czasowo mają szansę poznać, ocenić i zinterioryzować idee przewodnie mariofanii. Wpisuje się ona w konkretnie rozpoznawane znaki czasu, o których w odniesieniu do współczesnej religijności pisał św. Jan Paweł II: *Europa potrzebuje nas wszystkich zebranych solidarnie wokół krzyża i Ewangelii. Winniśmy z uwagą śledzić znaki czasu. Jezus Chrystus oczekuje od wszystkich świadectwa wiary*⁴. Wspomniana ikonosfera fatimska ma różną inten-

³ Głównie pod wpływem Wspólnot Żywego Różańca Marii Pauliny Jaricot (1799-1862) oraz objawień prywatnych. Do udokumentowanych należą m.in. objawienia udzielone braciom Eugene i Joseph Barbadette w Pontmain, podczas wojny francusko-pruskiej. Objawiona wówczas na niebie inskrypcja głosiła: *Mais, priez, Dieu vous exaucera en peu de temps. Mon Fils se laisse toucher*. W 1877 r. wezwanie Maryjne: *Chcę abyście codziennie odmawiali różaniec* zostało skierowane w Gietrzwałdzie do dwóch dziewczynek: trzynastoletniej Justyny Szafrzyńskiej i dwunastoletniej Barbary Samulowskiej. Dopełnieniem idei doktrynalnych objawień skoncentrowanych na modlitwie różańcowej były w XIX w. encykliki różańcowe Leona XIII *Supremi apostolatus* (1.09.1883), *Superiore anno* (30.08.1884), *Quod auctoritate* (22.12.1885), *Quamquam pluries* (15.08.1889), *Octobri mensae* (22.09.1891), *Magnae Dei Matris* (8.09.1892), *Laetitiae sanctae* (8.09.1893), *Iucunda semper* (8.09.1894), *Adiutricem populi* (5.09.1895), *Fidentem piumque* (20.09.1896), *Augustissimae Virginis* (12.09.1897), *Diuturni temporis* (5.09.1898). Leon XIII wydał też konstytucję apostolską dla bractw i stowarzyszeń różańcowych *Ubi primum* z 2.10.1898 r. Jego następca św. Pius X był autorem pastoralnego adagium na trudne czasy przełomu stuleci w perspektywie wojny światowej: *Dajcie mi milion rodzin odmawiających różaniec, a świat będzie uratowany*.

⁴ JAN PAWEŁ II, *Nie żałujmy wysiłku na rzecz wielkiego dzieła zjednoczenia* (Modlitwa ekumeniczna w Hali Ludowej, Wrocław, 31.05.1997), „L'Osservatore Romano” (1997) nr spec., 10.

sywność oddziaływania na intelekt, emocje i wrażenia estetyczne – a w przypadku chrześcijan na umiejscowienie tych idei w kontekście przyjmowanej z wiarą historii zbawienia, czyli w ostatecznym rozrachunku doświadczenia obecności Boga. Pragmatyka idei przewodnich staje się elementem pastoralnej posługi Kościoła – od liturgii po społeczne inicjatywy związane z Fatimą⁵.

1. Znaczenie widzenia dla teologii

Kategoria wizualizacji – *widzenie* zajmuje wiodące miejsce w praktyce objawienia Bożego. Przemawiającemu Bogu lub Jego wysłannikowi zwykle towarzyszą znaki wizualne wspomagające jednoznaczne rozumienie treści wywodzących się z obszaru realizmu transcendencji. Znak wizualny wzmacniający przekaz słowny wykracza poza kulturowe sformułowania językowe, stając się narzędziem komunikowania zrozumiałym w dowolnym kontekście cywilizacyjnym. Wizualne elementy występujące w objawieniu inicjowanym z wymiaru transcendencji tym różni się od wewnętrznych natchnień duchowych, że w przypadku teofanii, chrystofanii, angelofanii i różnych form hagiofanii występuje w nich czytelny znak zewnętrzny adresowany do któregoś ze zmysłów, od których zwykle rozpoczyna się proces poznawczy.

W tradycji Starego Testamentu wizualizacja transcendencji, zwłaszcza obecności Boga, dokonywała się np. w głosie przemawiającym do proroków, patriarchów, całego ludu, w znaku krzewu gorejącego na pustyni, w słupie obłoku wyzwajającego Naród Wybrany z niewoli egipskiej – jako prefiguracji zbawienia wiecznego, w chwale Boga wypełniającej świątynię lub w sakralnych przedmiotach łączących wspólnotę izraelską z Jahwe (wizualizacja w Arce Przymierza, w sakralności przestrzeni Świętego Świętych).

W Nowym Testamencie Osoba Wcielonego Syna Bożego stanowi egzystencjalny i osobowy znak uobecnienia zbawiającego Boga w historii rodziny ludzkiej. Widzenie Jezusa gwarantuje poznanie Boga Ojca, który Go posłał. Zwłaszcza wydarzenie Paschalne, które przekracza ograniczenia czasu i otwiera sens Wcielenia na wiecznotrwały wymiar sote-

⁵ Dokumentuje je, koordynuje i upowszechnia Rektorat Fatimski, kierowany od 2011 r. przez o. Carlosa Manuela Pedrosa Cabecinhas. Nowy dynamizm dla jego funkcjonowania stworzył portal internetowy www.santuariodifatima.pt. Oferuje on m.in. bezpośredni podgląd kaplicy objawień, kontakt z instytucjami wspierającymi pielgrzymów, powiązania z innymi portalami oraz dokumentację historii i źródeł dotyczących objawień i inicjatyw duszpasterskich.

riologiczny, czyni z Syna Bożego tożsamego z Synem Maryi z Nazaretu semantyczny pomost między historią a równoległym światem Królestwa Bożego, do którego wchodzi się dzięki Kościołowi.

Najistotniejszym przedmiotem widzenia w teologii jawi się – poprzez hierarchię teofanii, angelofanii i mariofanii widzenie Boga i Jego spraw. Sama teologia rozumiana jako interpretacja znaków Bożej obecności ma charakter semiotyczny w stosunku do realizmu istnienia osobowego Boga poza czasem i poza przestrzenią. Teologia posługuje się w procesie „widzenia” zarówno słowem, jak i obrazem. Powiela w ten sposób chrystotypiczność objawienia: *szerokości, długości, wysokości i głębokości dającej poznanie miłości Chrystusa, przewyższającej wszelką wiedzę – przez co dochodzi się do całej Pełni Bożej* (por. Ef 3, 18). Jezus jest bowiem nie tylko Logosem istniejącym od początku (por. J 1, 1), ale i obrazem Ojca (Kol 1, 15).

Specyfika takiego widzenia Boga i Jego spraw w świecie przekracza intelektualne poznanie, dając udział w doświadczeniu duchowym bliskości Boga i Jego sprawy w świecie. To wymiar egzystencjalnej wspólnoty z Bogiem ujmowany w kategorii gr. *doksa*. Zdaniem K. Rahnera, desygnatami starotestamentowego doświadczenia tej bliskości były: ogień, obłok i epifania. W Nowym Testamencie kenozą Jezusa Chrystusa stanowi *odblask chwały Boga* (Hbr 1, 3)⁶. Objawienie transcendentnej zanurzonej w historyczną egzystencję człowieka wszystkich pokoleń określa niesprzeczność i możliwość objawień fragmentarycznych, ułatwiających poznanie głównego nurtu dziejów zbawienia już dokonane-go w kulminacyjnym momencie dziejów, czyli w wydarzeniu paschalnym Chrystusa (*zbawił nas, ponieważ nas wyzwolił przez swoją mękę, śmierć i zmartwychwstanie* – por. Hbr 5, 9). Dzieło zbawienia nie tylko zostało już dokonane, ale trwa w historii wraz z obecnością w niej Pantokratora – gwaranta nadziei dla każdego człowieka.

Ta chrystocentryczna i soteriologiczna w istocie perspektywa stanowi korzystny kontekst dla semiotycznej interpretacji wiodących idei fatimskiej mariofanii. Nie powinno się jej bowiem izolować od kontekstu historiozbawczego bez ryzyka utraty pełnego sensu semiotycznego. Składają się bowiem na ten sens użyte w dialogu Bosko-ludzkim idee egzystencjalne (np. prośby o uzdrowienie chorych) i historiozbawczych (zbawienie jako zasada życia i jako stan konkretnych osób) oraz historiozoficznych (np. ocalenie świata, Rosji od wojny i kataklizmów).

⁶ K. RAHNER, H. VORGLIMLER, *Mały słownik teologiczny*, tł. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1987, kol. 93.

W dokumentacji objawień fatimskich wypełniają one rozmowę Pięknej Pani i fatimskich dzieci z ich nad wyraz prostymi, konkretnymi pytaniami i problemami, pozbawionymi uświadomionej problematyki i retoryki teologicznej.

Zapis faktograficzny dokonany przez s. Łucję to główne źródło dla interpretacji semantycznych⁷. Do pewnego stopnia uzupełniają je relacje dziennikarskie z epoki – w całej rozpiętości interpretacji społecznych, religijnych, kulturowych – głównie na gruncie języka portugalskiego. Można z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że przekaz medialny oparty na fotograficznej wizualizacji wydarzeń 1917 r. w Cova da Iria w znacznym stopniu przyczynił się do upublicznienia samego orędzia fatimskiego. Był to paralelny proces, jaki po drugiej stronie Europy rozdził się wraz z rewolucyjnymi metodami propagandy, także wykorzystującymi media – prasę i kinematografię, jako istotny element kształtowania opinii publicznej.

2. Wizualizacyjna faktografia Fatimy

2.1. Prolegomena – trzykrotna angelofania Anioła Pokoju [Portugalii]

- I. Loca do Cabeco 1915 [*Wspomnienia siostry Łucji, (IV Wspomnienie)*, 175-176].
- II. Podwórko domu Łucji obok studni Arneiro, lato 1916 [tamże, 176].
- III. Loca do Cabeco, jesień 1916 [tamże, 177].

⁷ *Wspomnienia i Listy Siostry Łucji* – wprowadzenie i notatki ks. dr Antonio Maria Martins, S.J., skład i druk Simao Guimaraes, Filhos, Ltda., Porto 1973 r. Wydanie faksymile rękopisów s. Łucji. Zawiera, obok tego, drukowany tekst portugalski, wraz z odpowiednimi tłumaczeniami francuskim i angielskim. Dwa inne wydania tekstu portugalskiego ukazały się w Brazylii (*O Segredo de Fatima nas Memórias e Cartas da Irmã Lúcia*, Wyd. Loyola, Sao Paulo 1974) i w Portugalii (*O Segredo de Fátima e o futuro de Portugal nos escritos da Irmã Lucia*, Wyd. L.E., Porto 1974). Dużo treści obiektywizujących wydarzenia i interpretacje objawień fatimskich dostarcza m.in.: *Documentação Crítica de Fátima* – Wydział Badań i Informacji Sanktuarium Fatimskiego (*Serviço de Estudos e Difusão do Santuario de Fatima*), redakcja ks. Jose Geraldes Freire, opracowanie tekstów, wstępy i przypisy ks. dr Luciano Coelho Cristiano, Margarida Maria Amaral Santos i ks. Jose Geraldes Freire, Sanktuarium Fatimskie, tom I z 1992 r., tom II z 1999 r. Nadto zob. Sebastiao Martins dos Reis: 1) *A Vidente de Fatima dialoga e responde pelas Aparições*, Tip. Ed. Franciscana, Braga 1970; 2) *Sintese critica de Fatima – Incidencias e Repercussões*, Edição do Autor, Evora, Portugalia 1967; 3) *O milagre do Sol e o Segredo de Fatima*, Edicoes Salesianas, Porto 1966.

Sprawa pokoju międzynarodowego dotykała codzienności wioskowej Fatimy z powodu braku mężów i braci wysłanych na wojnę. Pokój w praktyce oznaczał normalne funkcjonowanie rodzin w poczuciu bezpieczeństwa. Wizualizacja idei pokoju to pierwsze z dokumentowanych widzeń, których doświadczyły dzieci.

Dwa lata po Pierwszej Komunii św., czyli w 1915 r., Łucja i jej krewni byli świadkami angelofanii. *Ponad zaroślami łąki zwanej Cabeço oczom naszym ukazała się postać młodzieńca w wieku ok. 14-15 lat⁸, biała jak śnieg, promieniująca jak słońce⁹. Co to jest spytali pozostali. – Nie wiem – odpowiedziałam. Modliliśmy się więc zapatrzeni w widzenie, które znikło, gdy skończyliśmy się modlić. Spytana przez matkę o to widzenie, Łucja wyznała, że nie widziała jego oczu, ani dłoni postaci. Na co matka orzekła: *Dziecięce fantazje*¹⁰. Nieufność i brak wiary w opowiadanie dzieci miały jeszcze miejsce trzykrotnie. W zrozumiały sposób stało się to nawet powodem docinków ze strony najbliższego otoczenia.*

Podczas angelofanii w Casa Velha anioł przedstawił się: *Jestem Aniołem Pokoju. Módlcie się ze mną! Poczem uklęknął, dotknął czołem ziemi, a my powtórzyliśmy ten gest. Potem powstał i powiedział: Módlcie się! Serce Jezusa i Maryi są czule na wasze modlitwy. Jego słowa zapadły w naszą pamięć jak żadne inne. Jakiś czas później ponownie zobaczyliśmy postać anioła w okolicy nazywanej Arneiro. Powiedział do nas: Cóż robicie? Módlcie się, módlcie się dużo. Najświętsze Serce Jezusa i Maryi mają dla was przesłanie miłosierdzia. Ofiarujcie Najwyższemu modlitwy i ofiary! Zapytałam, jakie mamy znosić ofiary? Odpowiedział: Co możecie, ofiarujcie Najwyższemu Bogu, jako akty zadośćuczynienia za grzechy, jakie Go obrażają i błagajcie o nawrócenie grzeszników. Uzyskacie w ten sposób pokój dla waszej ojczyzny.*

Kolejna angelofania miała miejsce w okolicy zwanej Valinhos. Dzieci zostały wezwane przez anioła do powtarzania za nim aktów wiary, czci i nadziei. *Nie wiem, ile razy to powtarzaliśmy, aż rozbłyśło nad nami dziwne światło. Zobaczyliśmy anioła trzymającego w jednej ręce kielich, nad którą zawisła Hostia, a z niej kilka kropli spłynęło do kielicha.*

⁸ Faktografię i komentarze angelofanii fatimskiej datowaną na wiosnę 1916 r. podaje m.in.: FRANCIS JOHNSTON, *Fatima: the great sign: Fatima's central role in the Church, expounded by popes, cardinals, bishops and eminent theologians*, Devon 1980, 24-26. Pogrubionym drukiem akcentowane są przewodnie idee objawienia fatimskiego służące wizualizacji – K.K.

⁹ TAMŻE, 57.

¹⁰ C.-J. NESMY OSB, *Lucie raconte Fatima*, Resiac 1975, 55.

Anioł zawiesił kielich w powietrzu, ukląkł, a nam polecił powtarzać „Najświętsza Trójco, Ojcze, Synu i Duchu Święty, ofiaruję Ci najdroższe Ciało i Krew, Duszę i Bóstwo Jezusa Chrystusa obecnego we wszystkich tabernakulach świata, za przeblaganie niegodziwości, świętokradztwa i obojętność, jakimi obrażają Go ludzie. Przez nieskończone zasługi Twego Najświętszego Serca i Niepokalanego Serca Maryi proszę o nawrócenie biednych grzeszników” [...].

Następnie wziął do ręki kielich z Hostią – mnie dał spożyć Ciało i Krew i podzielił je między Hiacyntę i Franciszka powtarzając: Bierzcie i pijcie Ciało i Krew Jezusa Chrystusa strasznie doświadczanego przez złych ludzi! Naprawiajcie ich przestępstwa i pocieszajcie waszego Boga. Ponownie ukląkł, oddając cześć Bogu. Widzenie to zakończyło się wieczorem i czas było wracać do domu¹¹.

Na temat Anioła Pokoju [Portugalii – dotkniętej wojną ojczyzny wizjonerów] komentarz semantyczny wskazuje przede wszystkim realizm ich istnienia niewymagający dodatkowych wyjaśnień. Nawet antropomorfizm wizji (*młodzieniec 14-15 lat*) podkreśla nadprzyrodzony charakter oglądanego posłańca z orędziem religijnym, skłaniającym do modlitwy. Religijne skojarzenia pod wpływem dostrzeżonej postaci narzucają się same przez się, wywołując postawę adoracji, błagania i dziękczynienia Bogu. Postawy takie zna także i potwierdza Pismo Święte¹² i praxis pastoralna Kościoła.

Temat udziału aniołów w historii świata, w kontekście orędzia fatimskiego, powrócił w tekście s. Łucji zatytułowanym *Apele fatimskiego orędzia*¹³. Stwierdza się w nim, że aniołowie oglądają historię stworzenia w Bogu-Świecie, jak w zwierciadle ukazującym potrzeby opatrnościowej, zbawczej ingerencji. Tym np. różnią się – według opinii s. Łucji – od demonów, które takiej możliwości mocą swej natury są pozbawieni.

W opinii teologów niektóre fakty angelofanii znajdujące się w opisie Łucji mają charakter *budzących wątpliwości „innowacji”*. Dotyczy to np. charakteru ingerencji opatrnościowej w zdarzenia świata, określającej tę ingerencję jako działanie bezpośrednie Boga lub zapośredniczone przez anioły. Inną kwestią są prerogatywy aniołów co do konsekracji chleba i wina w Ciało i Krew Chrystusa oraz mało precyzyjne użycie kategorii: *Nieskończonych zasług Serca Jezusowego i Niepokalanego*

¹¹ TAMŻE, 59.

¹² Zob. Prolog Izajasza, historia Tobiasza. Angelofanie związane z tradycjami poszczególnych narodów mają swoją dokumentację XVIII-XIX w., m.in. także na Ukrainie i w Polsce.

¹³ SIOSTRA ŁUCJA, *Apele orędzia fatimskiego*, Fatima 2009, 42-43.

*Serca Maryi*¹⁴ przytoczonych w formule modlitewnej, zaproponowanej przez anioła jako aktu wynagrodzenia i pokuty¹⁵.

2.2. Cykl sześciu mariofanii fatimskich 1917 r.

Mariofanie fatimskie stanowią projekt zbudowany z komplementarnych uzupełnień, składających się na całość tzw. orędzia fatimskiego. W historii spotkań z Maryją podczas objawień prywatnych w różnych częściach świata były przypadki jednorazowego, cudownego ujawnienia obecności i przesłania religijnego. Niektóre natomiast – i do nich należą mariofanie fatimskie – były ponawiane kilkakrotnie, z tym że w przypadku Fatimy program całości został zapowiedziany podczas pierwszego objawienia z jednoczesnym określeniem punktu kulminacyjnego.

2.2.1. 13 maja – pierwsze objawienie Pięknej Pani w kotlinie Cova da Iria z zapowiedzią kolejnych objawień

Obecność trojga pastuszków na pastwisku w Cova da Iria wpisywał się w codzienny rytm życia wioskowej i rodzinnej wspólnoty. Wynikał z posłuszeństwa i akceptacji własnego wkładu w dobro najbliższej wspólnoty. Tego dnia zajęli się budową ogrodzenia wokół kępy drzew, by je ochronić przed zwierzętami. Z gałęzi sporządzili miotły, by uporządkować obejście. Istotnym jednak wydarzeniem tego dnia miała stać się wizja Pięknej Pani, inicjującej serię comiesięcznych mariofanii. Poprzedziło tę wizję światło *jakby błyskawicy*¹⁶ albo – jak to wyrażono w innym opisie – *blask otwartego nieba* w niebieskiej poświacie¹⁷. Dopelnieniem pierwszej „jakby błyskawicy” stało się drugie, figuralne objawienie, które dzieci tak wspominały: *na skalnym dębie Pani w białej sukni promieniującej światłem jaśniejszym od słońca [...] znajdowaliśmy się w obrębie światła, które Ją otaczało lub którym może Ona promieniowała*¹⁸.

Wizualizacyjny element światła podkreśla niezwykłość zdarzenia i nawiązuje do symboliki światła posiadającej w istocie odniesienia do transcendencji i teodycei (*Bóg jest światłością* – 1 J 1, 5). Światło odwraca uwagę dzieci od ich prozaicznego zajęcia i powoduje odruchowo zaj-

¹⁴ Cyt. za: J. FRANCIS, *Fatima: the great sign: Fatima's central role in the Church...*, 26.

¹⁵ Na zwróconą s. Łucji uwagę w tej kwestii miała odpowiedź, że: *Anioł niestety nie zna być może teologii*. Cyt. za: J. FRANCIS, *Fatima: the great sign: Fatima's central role in the Church...*, 26.

¹⁶ *Wspomnienia Siostry Łucji z Fatimy*, red. L. KONDOR, Fatima 2003, 179.

¹⁷ TAMŻE, 181.

¹⁸ *Czwarte wspomnienie*, w: TAMŻE, 179.

mowaną postawę wspólnej postawy modlitewnej. *Gdy widzieliśmy to światło, mówiliśmy nieraz: „Widzimy przychodzącą naszą Panią”*¹⁹. Widzący Piękną Panią intuicyjnie uświadamiają sobie teodycealną wymowę oglądanego światła. Zadają sobie *ex post* pytanie: *A cóż by to było, gdyby dowiedzieli się, że pokazała nam Boga w swoim Niepokalanym Sercu, w tym świetle*²⁰. W interpretacji teologicznej kategoria światła odgrywa ważną rolę. Sama teologia traktowana bywa jako światło dla wierzących²¹. Ontycznie zaś blask światła stanowi znak obecności Boga: w Krzewie Ognistym (Wj 3, 2-15), na Synaju (por. Wj 19, 16), uwielbionego Chrystusa na Taborze (Łk 9, 28n; Mt 17, 1n), Ducha Świętego ujawniającego się w postaci ognistych płomieni (Dz 2, 3-4). Poza funkcjami poznawczymi światło na gruncie judeochrześcijańskiej symboliki uzyskało także znaczenie chwały Bożej. Bóg odbiera tę chwałę od aniołów, zasiadając na tronie wzniesionym na świetlistych Cherubinach (hbr. mocarni) i Serafinach (hbr. płonący, jaśniejący, por. Ez 1, 5n, 9,3; 10,6n; Iz 6, 1-2). Syn Boży przybywa ze Wschodu jako *Wschodzące Słońce* (Łk 1, 78).

Atrybut świetlistego ciała określa Zmartwychwstałego Chrystusa (por. Łk 24, 26; Hbr 2, 9; Flp 3, 21; Kol 3, 4). W przekonaniu *sensus fidelium* oraz bogatej literatury teologicznej na fundamencie *Corpus Paulinum* atrybut ciała zmartwychwstałego, a więc i jaśniejącego, przysługuje Wniebowziętej Maryi²². W ślad za 1 Kor 15, 42-44 dookreśla się atrybuty chwalebego ciała przez takie cechy, jak:

– *apharsia* – wieczna wolność od konieczności śmierci i od fizycznego rozkładu ciała, czyli wieczna osobowa tożsamość (gr. *diaphthora*);

¹⁹ TAMŻE.

²⁰ Cyt za: W. ŁASZEWSKI, *Fatima. Stuletnia tajemnica. Nowo odkryte dokumenty 1915-1929*, Warszawa [brw]. 84. Tę samą kwestię wyraził bł. Franciszek słowami: *Dlaczego nasza Pani stała z sercem w ręce, rozlewając na świat to wielkie światło, które jest Bogiem?* Cyt. za: *Czwarte wspomnienie*, w: *Wspomnienie Siostry Lucji z Fatimy...*, 149.

²¹ Kongregacja Nauki Wiary w notyfikacji dotyczącej pisma Jona Sobrino SJ z 26 listopada 2006 r. uzyla sformułowania: *Riferendosi a questa sorgente perenne, la teologia è fonte di autentica novità ed luce per gli uomini di buona volontà. Perciò la ricerca teologica offre frutti tanto più abbondanti e maturi, per il bene di tutto il popolo di Dio e di tutta l'umanità.* [Czerpiąc z tego odwiecznego źródła (tj. wiary Kościoła – K.K.), teologia stanowi krynicę prawdziwej nowości i światła dla ludzi dobrej woli. Dlatego badania teologiczne niosą obfite i dojrzałe owoce dla dobra całego ludu Bożego i całej ludzkości – tl. własne].

²² Argumentację teologiczną zebrał m.in. Angelo Pizzarelli, *La presenza di Maria nella vita della Chiesa. Saggio d'interpretazione pneumatologica*, Cinisello Balsamo 1990. Z polskich opracowań godne podkreślenia jest *opus vitae* Jacka Bolewskiego, *Misterium Mądrości. Traktat sofio-mariologiczny*, Kraków 2012.

– doxa – blask ukazany w splendorze gwiazd (Dn 12, 3 – Mądrzy będą świecić, jak blask sklepienia, a ci, którzy nauczyli wielu sprawiedliwości, jak gwiazdy przez wieki i na zawsze);

– *dynamis* – moc płynąca z Ducha, która w przypadku Maryi stanowi odpowiedź nieba na modlitwy do Niej kierowane;

– *pneuma-pneumatikos* – duchowy charakter osoby, doskonalszy niż substancja duchowa lub eteryczna²³. Elementy te na różny sposób występują w mariofaniach fatimskich, tworząc fundament dla angażowania się Maryi w historię zbawienia i historię świecką. Dla s. Łucji świetlistość towarzysząca mariofaniom ma sens moralny. Uczy bowiem bycia „przezroczystym” w czynieniu dobra. Dobro zwyciężające zło ujawnia się podobnie jak światło rozpraszające ciemności²⁴. Antyteza światła i ciemności wyznaczać będzie odtąd retorykę dialogu nieba z ziemią podczas kolejnych mariofanii fatimskich.

Celem „spotkania nieba z ziemią” w mariofanii z 13 maja 1917 r. staje się prośba o zgodę na projekt kolejnych mariofanii adresowanych do tych, którzy w ludzkiej społeczności niewiele mogą. Wbrew logice kształtowania opinii publicznej i wbrew logice sukcesu, Maryja do wielkiego projektu uchronienia świata od skutków grzechów indywidualnych i systemowych (motyw Rosji) wybiera słabe i mało autorytatywne narzędzia społeczne i pastoralnego oddziaływania. Powody takiej pedagogii nieba są wciąż wyzwaniem dla pełnej interpretacji znaczeń orędzia fatimskiego.

W warstwie merytorycznej z inicjatywy dzieci dialog z Pokorną Służebnicą z nieba dalej toczy się wokół ich obiegowych wizji nieba i szansy jego osiągnięcia, zwłaszcza przez Hiacyntę i Franciszka. Przypadek ich starszej przyjaciółki Amelii dał ponadto okazję potwierdzającą istnienie czyśca, którego dogmatyczna definicja – jak wiadomo – sformułowana została najwcześniej przez Sobór Lyonński II (1274)²⁵, a osobny de-

²³ S. DE FIORES, *Presenza*, w: *Maria. Nuovissimo dizionario*, t. 2, EDB 2006, 1389.

²⁴ *Trzeba koniecznie żyć w tym Świecie, by przekazywać je światu i sprawić, by jaśniało w ciemnościach, jakie spowijają świat; by budzić ludzi ze snu śmierci i podnosić ich do życia w Chrystusie przez wiarę, nadzieję i miłość*. A.M. MARTINS, *The Intimate Life of Sister Lucia*, Alexandria 2002, 109.

²⁵ Termin teologiczny wypracowano w średniowieczu dla określenia procesu doskonalenia człowieka do miary pełnego wejścia we wspólnotę istnienia z Ojcem, Synem i Duchem Świętym, aniołami i świętymi. Najwcześniejszy dokument w tej sprawie to List do kardynała-legata na Cyprze papieża Innocentego IV z 1254 r. celem prowadzenia dialogu z Grekami na temat losu grzeszników po śmierci, a przed sądem ostatecznym. D 838, BF VIII 104, w *Wyznaniu wiary Michała Paleologa* (D 856, BF VIII 106).

kret soborowy na temat czyśćca wydał Sobór Trydencki w 1563 roku²⁶. Odpowiedź Maryi jednoznacznie potwierdza istnienie różnej od nieba fazy przygotowania się przez oczyszczenie do doskonałego uczestniczenia w wiecznej wspólnoty z Bogiem.

Kolejnym tematem semantycznym pierwszej mariofanii fatimskiej było cierpienie jako dobrowolny dar ekspijacyjny. *Czy chcecie* – pyta Maryja dzieci – *ofiarować się Bogu, aby znosić wszystkie cierpienia, które On wam zesła jako zadośćuczynienie za grzechy, którymi jest obrażany i jako prosba o nawrócenie grzeszników?*²⁷. W przekonaniu dzieci, jak to wyznaje s. Łucja, oczekiwana przez Maryję zgoda miała dla nich charakter przyrzeczenia zobowiązującego na całe życie²⁸. W dniu pierwszej mariofanii fatimskiej granicę „używania rozumu” w normie Kodeksu Prawa Kanonicznego posiadały wszystkie widzące dzieci: Łucja miała 10 lat (ur. 1907), Franciszek – 9 (ur. 1908), a Hiacynta – 7 (ur. 1910). Prostota dialogu i moralna czystość adresatów maryjnej oferty ekspijacyjnej za cenę cierpienia wspieranego Bożą mocą podkreśla autentyczność postawy dzieci wkraczających dopiero w dorosłe życie. To życie dla nich miało odtąd jednoznacznie określony program: cierpieć za grzechy innych i wypraszać swym cierpieniem nawrócenie grzeszników. Niebawem rzeczywiście musieli zmierzyć się z realnymi wyzwaniem ze strony świata dorosłych.

Tematem kończącym pierwszą mariofanię fatimską stał się różaniec. Jego codzienne odmawianie zostało przez Maryję wskazane jako praktyka, która poprzez swoją wielokrotność daje szansę osiągnięcia nieba. Na pytanie Łucji o dostąpienie nieba, Maryja odpowiada pozytywnie, dodając – *Ale musi odmówić wiele różańców*²⁹. Wybór różańca jako optymalnej formy uwielbienia Boga i wypraszenia potrzebnych łask dla osiągnięcia nieba³⁰ zastanawiał samych widzających. Kościoły wschodnie od

²⁶ D 1820, BF VIII 117n.

²⁷ Zastanawia pedagogiczny wymiar pytania Maryi. Dziecko w rozumieniu praktyki i prawa kościelnego nie jest podmiotem przyrzeczeń i ślubów składanych Bogu. Kan. 97 stwierdza w § 2. *Małoletni, przed ukończeniem siódmego roku życia, nazywa się dzieckiem i uważany jest za nieposiadającego używania rozumu. Po skończonym siódmym roku życia domniemywa się, że posiada używanie rozumu.* Kan. 1191 (§ 2. *Jeśli prawo tego nie zabrania, wszyscy posiadający odpowiednie używanie rozumu są zdolni do składania ślubu.*) i w 1201 określa wymagania używania rozumu jako warunek podmiotowości w składaniu Bogu ślubów i przyrzeczeń.

²⁸ Zob. *Drugie wspomnienie*, w: *Wspomnienia Siostry Łucji z Fatimy...*, 85.

²⁹ *Przesłanie z Fatimy. Jak postrzegam Przesłanie przez przyzmat czasów i wydarzeń*, Coimbra 2006, 32.

³⁰ Praktyka wielokrotnego powtarzania *Pozdrowienia Maryi* wprowadzona została przez św. Dominika najpierw jako tzw. *Psalterz Maryjny*. Składał się ze 150 *Zdrowaś Maryjo* przeplatanych *Modlitwą Pańską Ojcze nasz*. Ostateczną formę różańca

VI w. w nurcie kultu maryjnego wyśpiewują chwałę Bogu akatystami, z których ten o Niepokalanej Bogurodzicy, autorstwa Romana Melodosa, uznawany jest za najbardziej emblematyczny³¹. W nurcie liturgii Kościoła zachodniego najwcześniej praktykowano litanie, które w układzie łatwych do zapamiętania katen tytułów chwaliły Tróję Świętą, aniołów i świętych. W kulcie maryjnym największą popularność zyskała *Litania loretańska*³². W Królestwie Polskim od XV wieku popularny był śpiew *Godzinek o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny* według układu średniowiecznego *Officium parvum Conceptionis Immaculatae* powstałego w środowisku franciszkańskim³³. Mimo tych form Piękna Pani z mariofanii fatimskich wskazała na różaniec jako najskuteczniejszą formę modlitwy indywidualnej i publicznej. Jan Paweł II w swoich *Katechezach Maryjnych* z 1997 r.³⁴ wskazał na oryginalność modlitwy różańcowej w kontekście wymienionych powyżej form oraz historycznych formuł z III w.: *Sub Tuum praesidium, Regina coeli*³⁵, *Aniol*

(wieńca z modlitewnych róż) ustalił dominikanin Alamus la Roche (1428-1475). Różaniec miał mieć trzy części: radosną, bolesną i chwalebłą (zawierające każda po pięć tajemnic biblijno-dogmatycznych). Jan Paweł II listem apostolskim *Rosarium Virginis Mariae* z 16 października 2002 r. wprowadził do tej struktury *Tajemnice światła*, na które, zgodnie z p. 21 tegoż listu, składają się: 1. chrzest w Jordanie, 2. objawienie swej misji w Kanie, 3. głoszenie królestwa Bożego, 4. przemienienie na Taborze, 5. ustanowienie Eucharystii. Popularność różańca wynika po części z jego prostoty, dostępności i powszechności formy modlitewnej opartej na repetycji formuł. Dodatkowym argumentem są tzw. cuda różańcowe, fakty męczeństwa w imię obrony różańca oraz bogata typologia formuł różańcowych, wypracowana w różnych strukturach lokalnych Kościoła [np. Różaniec św. Brygidy, Różaniec Imienia Jezus, a także różańce prawosławne (Komboskion, Lestowka) i różańce protestanckie – pomimo odrzuconego kultu maryjnego (luterkański, anglikański)].

³¹ Pełny tekst polski w: A. BOBER SJ, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965, 516-530.

³² Powstała we Francji w XII w. i zyskała wiele wersji regionalnych. Pierwotna nie zachowała się, a największą popularność zyskała sanktuaryjna litania z Loreto (stąd nazwa). Kumulatywne powiększanie zestawu tytułów maryjnych Klemens VIII ograniczył w 1601 r., nakazując potrzebę uzyskania zgody Stolicy Apostolskiej. Jedno z ostatnich to zgoda na wniosek polskiego episkopatu z 2014 r. na używanie lokalnie wezwania: Matko Miłosierdzia.

³³ Wskazuje się na franciszkanina z Werony, Leonarda Nogarola. Sykstus IV zatwierdził to oficjum w 1476 r. Polskie przekłady przygotowali: w XV w. Wacław Ubogi z Brodni, 1482 bl. Ładysław z Gielniowa. W XVI w. tekst miał przetłumaczyć, według redakcji Piotra Rodrigueza, nieznanemu jezuita krakowski. W 1596 ukazała się drukiem obecna wersja tekstu w tłumaczeniu Jakuba Wujka SJ.

³⁴ *Modlitwa do Maryi*, w: *Katechezy Maryjne*, tł. J. Pach, Częstochowa 1990, 294-297.

³⁵ Antyfona udokumentowana najwcześniej w XII wieku w antyfonarzu z opactwa św. Lupo z Benewentu. W 1742 r. Benedykt XIV wprowadził zwyczaj odmawiania tej antyfony w okresie wielkanocnym zamiast modlitwy *Aniol Pański*. W 1269 *związano odmawianie modlitwy z biciem w dzwony. Od 1327 związane z tą modlitwą odpusty*.

*Pański*³⁶. Dzieci z Fatimy po spotkaniu majowym z Piękną Panią uczyniły z modlitwy różańcowej stały element codziennej praktyki religijnej.

2.2.2. 13 czerwca – objawienie z akcentem na Niepokalanym Sercu Maryi i zapowiedzią nieba dla Franciszka i Hiacynty. Upublicznienie objawień jako źródło cierpienia i szansa spełnienia proroctw

Pierwsze mariofanie fatimskie mają charakter wysoce prywatny. Majowa miała tylko troje adresatów, chociaż jej ciężar gatunkowy był fundamentalny dla całego programu. To był początek rozłożonego na okres półroczny projektu, w który miały być w końcu wprowadzone wielotysięczne tłumy obecne na polu objawień. Z czasem zaś promieniowanie Fatimy miało przecież objąć miliony tych, co zaufali dla świadectwa trojga portugalskich dzieci. Stało się tak – i to aż po autorytety międzynarodowe³⁷.

W drugiej, czerwcowej, mariofanii następuje konkretyzacja dynamizmu oddziaływania Bożego Światła. Źródłem promieniowania światła z nieba staje się Niepokalane Serce Maryi pokazywane dzieciom. Co więcej – w tej drugiej mariofanii ma miejsce akt przekazania dzieciom mocy promieniowania przyniesionego przez Maryję światła: *rozłożyła swe ręce i przeszyla nasze serca światłością, która z nich płynęła. Wydaje mi się, że tego dnia światło miało przede wszystkim utwierdzić w nas poznanie i szczególną miłość do Niepokalanego Serca Maryi*³⁸. Dzieci wskazywały później na różnicę uczestniczenia w ofiarowanym im świetle. Franciszek zauważył mianowicie, że Łucja była *w świetle spływającym ku ziemi*, podczas gdy on wraz z Hiacyntą był *w tym, które podnosiło się ku niebu*³⁹. Od tego spotkania z Piękną Panią dzieci będą *czuły w sercu*

³⁶ Początki praktyki modlitewnej opartej na rozważaniu teologicznego znaczenia Zwiastowania i Wcielenia Syna Bożego datowane są na XI wiek. W XIII w. propagował modlitwę trzech *Zdrowaś Mario* św. Antoni Padewski (zm. 1231). W XIV-XV w. weszła w życie praktyka odmawiania *Anioł Pański* rano, w południe i wieczorem.

³⁷ O międzynarodowym znaczeniu dzieła zapoczątkowanego przez troje pastuszków z Portugalii mówił 10 maja 1985 r. w swoim przemówieniu na Zgromadzeniu Republiki prezydent Stanów Zjednoczonych Ronald Regan. Zob. *Diario da Assembleia da Republica*, seria 1, nr 79, Drugiej Sesji Ustawodawczej III Kadencji. Cyt. za: A. MIGUEL, *Tajemnica Fatimska...*, 95.

³⁸ Cyt. za: W. ŁASZEWSKI, *Fatima. Stuletnia tajemnica...*, 86.

³⁹ TAMŻE, 135. W symbolice ikonicznej wizerunków maryjnych stosowanej od wieku XIX, kierunek promieni światła i dłoni Maryi ku ziemi. Służy wizualizacji tajemnicy Niepokalanego Poczęcia, z kolei promieniowanie ku niebu i dłonie uniesione ponad głowę wiążą wizerunek z Wniebowzięciem. Zob. na ten temat: R. KNAPINSKI, *Titulus ecclesiae. Ikonografia wezwań współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, a. 193-214.

bardziej płomienną miłość do Niepokalanego Serca i przekonanie, że będzie je prowadziła do Boga⁴⁰.

Mariofania czerwcową zakończyła się w sposób postrzegalny dla świadków zgromadzonych na polu objawień przy skalnym dębie. Słyszeli oni *syczący hałas* i widzieli chmurę unoszącą się znad dębu. Ten wizualny akcent stanie się znakiem towarzyszącym kolejnym mariofaniom fatimskim⁴¹. W miarę rozwoju wydarzeń wokół stopniowo dokumentowanego objawienia fatimskiego świadkowie gromadzący się wokół widzących dzieci stanowiąc będą wspólnotę ustawicznie zwiększającą się i zróżnicowaną co do stanu społecznego. Zasadniczo wywodzili się oni spośród okolicznych parafii pociągnięci niezwykłością zdarzenia, ale i troską o sytuację Kościoła w Portugalii w okresie wojennych represji. Poszukiwanie oparcia, bezpieczeństwa i szansy zachowania religijnej tożsamości wobec ateizującej polityki wewnętrznej stanowiły najczęstsze motywy pójścia 13 czerwca 1917 r. do Cova da Iria. Przybyło ich tylu, że samym widzącym *z trudem udało się przejść na miejsce*⁴².

Innym, poważniejszym aspektem czerwcowej mariofanii była pierwsza deklaracja ze strony Kościoła co do ich charakteru. Proboszcz parafii św. Antoniego ks. Manuel Marques Ferreira, organizujący tego roku obchody dorocznego odpustu – połączone z festynem – wyraził powątpiewanie, by *objawienie to było z nieba. Gdy się coś podobnego zdarza, posyła zwykle Pan Bóg te dusze, którym się udziela, do spowiednika czy proboszcza, aby im zdać sprawozdanie. A tu jest jakaś powściągliwość, coś niewyraźnego i może to być sztuczka diabelska*⁴³. Sytuacja dla dziesięcioletniej Łucji okazała się dużym i ciężkim wyzwaniem. Najprzód jako dziecko w naturalny sposób cieszyła się na parafialny odpust połączony z atrakcjami, zwłaszcza dla dzieci. Następnie autorytet proboszcza opiniującego o spotkaniu z Piękną Panią w kategoriach demonicznych musiał budzić postawę zachowawczą. I rzeczywiście tak się stało. Nieomal do ostatniej chwili Łucja była przekonana, że nie pójdzie na pole objawień 13 czerwca. Tak jak i ona również Franciszek i Hiacynta byli gotowi wycofać się z projektu ukazanego w majowej mariofanii. Dopiero jakiś specjalny impuls, rodzaj natchnienia, wbrew logice psychologicznej oceny sytuacji, sprawił, że dzieci na oczach pokaźnego tłumu poszły pod skalisty dąb, nad którym objawiała się Piękna Pani.

⁴⁰ SIOSTRA ŁUCJA, *Trzecie wspomnienie*, w: *Wspomnienia Siostry Łucji z Fatimy...*, 131.

⁴¹ *Czwarte wspomnienie...*, 440.

⁴² Cyt. za: W. ŁASZEWSKI, *Fatima. Stuletnia tajemnica...*, 117.

⁴³ *Drugie wspomnienie*, w: *Wspomnienie Siostry Łucji z Fatimy...*, 89.

Przewodziły też wspólnej modlitwie i żywo reagowały na kolejne fazy dialogu z Maryją. Nawet wówczas, gdy prosiły o uzdrowienie konkretnego człowieka i otrzymały znamiennej deklarację, że uzdrowienie zależy od nawrócenia. Ta sprawiedliwa ekonomia rozdawnictwa łask charakteryzować będzie dalsze etapy relacji wiernych z Maryją w trakcie mariofanii fatimskich.

2.2.3. 13 lipca – objawienie czyścica i piekła. Anomalia pogodowa wobec niedowierzania tłumu obecnych

Po wcześniejszych objaśnieniach Pięknej Pani dotyczących realności i dostępności nieba i czyścica (mariofania majowa) w lipcowym spotkaniu na Cova da Iria miała miejsce katecheza dotycząca czyścica i piekła. Odbyła się ona w atmosferze potrzeby uwierzytelnienia osoby Pięknej Pani przybywającej nad skalisty dąb oraz potwierdzenia cudem autentyczności działania mocy z nieba. W imieniu rozmodlonego piątkowym różańcem tłumu Łucja, jakby na przedłużeniu opinii proboszcza i rodziców prosi, *żeby Pani nam powiedziała, kim jest i uczyniła cud, by wszyscy uwierzyli*⁴⁴.

Właściwie od czasu Mojżesza prośba o imię objawiającego się Boga (por. Wj 3, 13-14) lub Jego posłańca (por. Tb 5, 11) towarzyszy wizualizacyjnym relacjom nieba z ziemią. Pytaniu temu towarzyszy bowiem paradygmat rozumowania, zgodnie z którym w imieniu wyrażana jest natura noszącego imię oraz skala jego autorytetu. W przypadku np. mariofanii w Lourdes w 1858 r. kwestia imienia Maryi (*Que soy era Immaculada Concepciou – Jestem Niepokalane Poczęcie*) dodatkowo stanowiła program dogmatyczny w kontekście ogłoszenia tytułu mariologicznego w bulli Piusa IX *Ineffabilis Deus* z 1854 r.

W Fatimie obietnica uwierzytelniającego cudu i ujawnienie imienia zostaje odłożona na przyszłość i domagać się będzie ze strony widzających i obserwatorów zawierzenia i konsekwencji w wypełnianiu kolejnych etapów projektu. *W październiku powiem, kim jestem i czego chcę, i uczynię cud, aby wszyscy uwierzyli* – powiedziała Piękna Pani⁴⁵. Merytorycznie zaś mariofania lipcowa rozpoczyna eschatologiczną katechezę dotyczącą piekła. W relacji s. Łucji spisanej 31 sierpnia 1942 r. znalazły się dwie części tajemnicy fatimskiej. Pierwszą stanowiła przerażająca wizja morza ognia, demonów i dusz cierpiących wieczne męki

⁴⁴ *Czwarte wspomnienie...*, 183.

⁴⁵ P. LAZZARIN, *Siostra Łucja z Fatimy. Oczy, które widziały Niebo*, tł. K. Stopa, Kraków 2012, 51.

za popełnione grzechy. Psychologicznie dominującym motywem wizji było piekło oglądane w czeluści ziemi otwartej promieniami wychodzącymi z rąk Pięknej Pani. Motywami dominującymi stały się: nieugaszony ogień oraz odrażający wygląd istot szatańskich.

Z dogmatycznego punktu widzenia natura tej wizji związana była z oglądem rzeczywistości eschatologicznej uzasadnionej przez *mysterium iniquitatis* – grzech i jego konsekwencje. Ogląd ten stał się możliwy w Bożym świetle tożsamym z naturą nadprzyrodzonego Światła objawiającego się poprzez Niepokalane Serce Maryi. Zwracał na to uwagę zwłaszcza Franciszek opisujący tę wizję bardziej jako teofanię niż budzącą trwogę wizualizację zła. *Największe wrażenie na nim zrobił i całą uwagę skupił Bóg. Trójca Przenajświętsza w tym świetle ogromnym, które nas przenikało do głębi dusz*⁴⁶. W Świetle Boga tym jaskrawiej musiały się rysować przed oczyma widzących obrazy demonów i grzeszników pozbawionych kontaktu ze splendorem chwały. Zgodnie z zasadą: „Gdzie nie ma Boga, tam jest piekło”. Wstępnym elementem tej wizualizacji była postać Anioła z mieczem ognistym wołającego: *Pokuta. Pokuta. Pokuta!* W dalszej części widzący są świadkami proroczej wizji eschatologicznej. *Zobaczyliśmy jakby morze ognia, a w tym ogniu zamurzeni byli diabli i dusze ludzkie...[...] Postacie te były wyrzucane w górę i spadały ze wszystkich stron [...] wśród przeraźliwych okrzyków, wycia i bólu rozpacz, wywołujących dreszcz grozy*⁴⁷. Wizja ta miała uzasadnić potrzebę odwrócenia się od grzechów pod sankcją wybuchu nowej wojny, jeszcze za pontyfikatu Piusa XI, gorszej niż trwająca wówczas od 1914 r. Jako remedium Piękna Pani stawia nabożeństwo do swego Niepokalanego Serca i komunię świętą wynagradzającą w pierwsze soboty⁴⁸ oraz modlitwę różańcową z fatimską modlitwą wstawienniczą

⁴⁶ *Czwarte wspomnienie...*, 151.

⁴⁷ P. LAZZARIN, *Siostra Łucja z Fatimy. Oczy, które widziały Niebo...*, 51-52'. Pełny tekst z komentarzem doktrynalnym zob. Jan Paweł II w *Fatimie. Trzecia tajemnica fatimska z komentarzem Kongregacji Nauki Wiary*, Kraków 2000, 94-95.

⁴⁸ Określenie przez Piękną Panią form kultu jako remedium na zło rozprzestrzeniające się w wyniku ateizmu i komunizmu rosyjskiego było często przedmiotem stanowczych interwencji s. Łucji wobec papieży i biskupów. Traktowała ona poświęcenie Rosji Niepokalanemu Sercu Maryi oraz komunię wynagradzającą jako komplementarne elementy oryginalnej formy fatimskiej pobożności. Inne już z istniejących form sobotniego kultu zatwierdzonego przez Stolicę Apostolską m.in. w dekretach Kongregacji do Spraw Odpustów z 1849 i 1889 r. W wielu krajach, m.in. we Francji i w Polsce przedmiotem tego kultu stawało się Najczystsze lub Najświętsze Serce Maryi. O konfrontacji orędzia fatimskiego z realnie powstającymi formami kultu pofatimskiego zob. W. ŁASZEWSKI, *Fatima. Stuletnia tajemnica...*, 154-156. Kresem tego remedium będzie *triumf Niepokalanego Serca Maryi nad wojnami rozpętanymi na całym świecie przez błędy szerzone przez Rosję* (*Przesłanie z Fatimy*, Coimbra 2006, 64). Triumf ten ma charakter chrystocentryczny, ponieważ na mocy Przymierza Serca Jezusa i Jego Matki pozwala zjednoczyć z Nimi przemienione serca czcicieli.

za grzesznikami i całym światem. Odwrócenie się ludzi od zła i triumf dobra w wizji fatimskiej kończy się symbolicznym obrazem krzyża, pod którym aniołowie zbierają krew męczenników i skrapiają nią dusze zbliżające się do Boga. W triumfie krzyża wznoszącego się ponad przemianą ludzkich serc zasadza się zarazem skuteczność wstawiennictwa Niepokalanej Pięknej Pani troszczącej się o świat. Potrzeba jednak „zbliżania się dusz do Boga” przez pokutę i przemianę serc.

Wymiar globalny wynagrodzenia powiązany zostaje z konkretną troską o Rosję, z której *jeśli się nie nawróci – rozpowszechni się na cały świat bezbożna propaganda [...] wywołując wojny i prześladowania Kościoła, dobrzy będą męczeni, a ojciec święty będzie musiał wiele wycierpieć*⁴⁹. Orientacja geograficzna adresatów tego orędzia była minimalna⁵⁰. Co więcej, skomplikowana sytuacja religijna Rosji na początku XX w. zastanawia jako motyw orędzia fatimskiego. Zgodnie bowiem z przekonaniem i faktografią kultu maryjnego w Rosji, ludność tego narodu wszystkich stanów oddawała Maryi cześć szczególną. W wywiadzie patriarchy moskiewskiego Pimena przekazanym opinii publicznej w 1987 r. za pośrednictwem Wydawnictwa Świętego Pawła, w roku poprzedzającym tysiąclecie chrześcijaństwa na Rusi znalazły się znamienne akcenty maryjne. Zapytany o najbardziej znaczącą ikonę charakteryzującą moskiewską Cerkiew Prawosławną Patriarcha wskazał na maryjną ikonę Niespodziewanej Radości. Pomimo ogromu prześladowań ze strony ateistycznego systemu komunistycznego, utraty wiary całych pokoleń porewolucyjnych i przewartościowanej ateistycznie racji stanu. *Gdy chodzi o kult Dziewicy Maryi, to Prawosławna Cerkiew Rosyjska, podobnie jak cały świat chrześcijański, czci Ją od czasów starożytnych. Podstawami tego kultu są świadectwa Ewangelii, nauczanie Ojców, Soborów Powszechnych i tradycji Kościoła. W życiu liturgicznym pobożność ta zaznacza się w obchodzeniu różnych świąt ustanowionych przez Kościół dla oddania czci Świętej Dziewicy. Zgodnie z Typikonem Kościoła Prawosławnego sprawowanie tego kultu trwa aż po dziś dzień. Ponadto wdzięczność i miłość wiernych do Bogurodzicy pozostaje żywa i wyraża się w niezliczonych cudownych ikonach... Wiele cerkwi w Rosji nosi imię Naszej Pani, a w nich codziennie dają się słyszeć hymny liturgiczne i modlitwy wzywającej Jej niebiańskiego wstawiennictwa za ludem chrześcijańskim. Pragnę podkreślić, że formy te mają charakter permanentny i płyną*

⁴⁹ TAMŻE, 52.

⁵⁰ Dobrze charakteryzują ten brak orientacji domysły dzieci co do słowa „Rosja”: Franciszek sugerował, że chodzi o „oślicę wujka Jequima, która nazywa się Russa”. Łucja była zdania, że „to jakaś bardzo zła kobieta, która potrzebuje wielkiego nawrócenia”. Zob. P. LAZZARIN, *Siostra Łucja z Fatimy. Oczy, które widziały Niebo...*, 54.

z żarliwej i prostej wiary wyznawców prawosławnych. Nie ma żadnych podstaw do mówienia o historycznym spadku wysokiego poziomu czci okazywanej Dziewicy⁵¹. Pomimo prześladowania Cerkwi wskutek dekretoów komunistycznej władzy o wolności sumienia i rozdziale państwa i Cerkwi kult Maryi w Rosji trwał. Żył w gułagach, w podziemnych strukturach życia zakonnego i parafialnego. Był obecny w obyczajowości rodzinnej tożsamej z kulturą, uwidaczniał się w przekonaniu o chrześcijańskich korzeniach tzw. duszy rosyjskiej, wyrażającej się w poezji, literaturze i sztuce.

Dlaczego Maryja w Fatimie wskazuje na Rosję jako kluczowy element przyszłej globalnej konfrontacji ewangelicznego modelu życia z modelami proponowanymi przez systemy ateistyczne i totalitarne? Jaki sens mogło mieć słowo „nawrócenie” w odniesieniu do Rosji, skoro od swego chrztu przed tysiącem lat pozostawała ona ziemią maryjnej pobożności? Jaka potrzeba nawrócenia skoro za pół wieku od objawień fatimskich dialog ekumeniczny miał stworzyć nową płaszczyznę rozumienia chrześcijańskiej tożsamości w tradycjach: katolickiej, prawosławnej i wspólnot protestanckich? Trudno dać jednoznaczną odpowiedź na te pytania. Są one wciąż aktualnymi „tajemnicami fatimskimi” na gruncie współczesnej eklezjologii wymienionych wspólnot eklezjalnych. Być może odpowiedź teologiczna i pastoralna wciąż pozostaje przed nimi. Niemniej orędzie fatimskie promieniowało na obszar religijnej kultury języka rosyjskiego. Obok pisanych cyrylicą publikacji dokumentujących wydarzenia fatimskie⁵² funkcjonowały informacje i opinie mówiące o Fatimie *ex opposito*⁵³.

⁵¹ *Mille anni di fede in Russia. Pimen, Patriarca di Mosca e di tutte le Russie intervistato da Alceste Santini*, Cinisello Balsamo 1987, 64-65 (tł. własne K.K.).

⁵² Dokumentację wydarzeń fatimskich w języku rosyjskim umożliwiła publikacja paryska książki A. Borellego *Fatimskaja Wiest: Tragedija ili nadzieđa?*, Paris 1992. Ukazała się ona w serii Swet w storonu Wostka.

⁵³ W odniesieniu do lipcowej mariofanii w literaturze pojawił się wątek czwartej widzającej, dwunastoletniej Caroliny dos Santos Carreira. W pracy Joaquim Fernandes, historyka z Uniwersytetu Francisco Pessoa w Porto, w Portugalii i Finy d'Armada, pt. *Celestial Secrets: The Hidden History of the Fátima Incident* (San Antonio TX 2007, ss. 276) wskazano m.in. na angelofanię udzieloną 28 lipca 1917 r. Carolinie i innej, siedmioletniej dziewczynce pod dębem angelofanii z 1916 r. Treścią tego objawienia było żądanie ubranego w białą szatę chłopca w wieku 10-12 lat odmawiania trzykrotnie *Ave Maria*. W kontekście rozwijających się w Cova da Iria mariofanii ten powrót do motywu angelofanii z 1916 r. stanowi rodzaj powtórzenia, echa, kopii bogatszej treściowo i innowacyjnie angelofanii stanowiącej wstęp do objawień Pięknej Pani. Tendencja interpretacyjna tych faktów w pracach J. Fernandes zmierza do kojarzenia Fatimy z popularnym nurtem badań ufologicznych. Na ten temat wydał on: w 1995 *Heavenly Lights: The Apparitions of Fatima and the UFO Phenomenon*, reprint Victoria BC 2005; pełniejszą dokumentację zob: <http://www.goodreads.com/book/show/3514805-fatima-revisited>

2.2.4. 13 i (15?)19 sierpnia – dzieci uwięzione przez władze lokalne. Nieoczekiwane nasilenie się lokalnego zainteresowania objawieniami

Polityka wewnętrzna na poziomie lokalnych władz administracyjnych w portugalskiej Vila Nova de Ourem, charakteryzująca się programowym antyklerykalizmem, zmierzała do likwidacji albo przynajmniej wyciszenia religijnego ruchu wokół Fatimy. Odpowiadało to także programowi portugalskich loży masońskich i prasie portugalskiej, niechętniej wobec przejawów żarliwości religijnej w czasie trwającej wojny, niezadowolenia społecznego z powodu ponoszonych kosztów życia codziennego i dojrzewających na terenie Półwyspu Iberyjskiego tendencji socjalizujących, zwłaszcza w sąsiedniej Hiszpanii. Na tej podstawie burmistrz gminy Ourem w dystrykcie Santarem⁵⁴ postanowił najpierw urzędowo przesłuchać dzieci i ich rodziców, głównie, by je zastraszyć, gdyby chciały kontynuować projekt fatimski do kulminacyjnego wydarzenia zapowiedzianego na 13 października.

Niechęć różnych środowisk wobec kolejnych przejawów religijnego ożywienia stanowiła źródło cierpień dla trójki widzących. Bolesna była dla nich niewiara rodzin, granicząca nawet z wrogością spowodowana zdeptaniem upraw na polu objawień. Przyczyną zwątpienia i rozterki duchowej była postawa proboszcza, ks. Boincinha, który przypisywał tym objawieniom charakter demoniczny, były dla niego podejrzane skoro dokonywały się pośród pasącej się trzody, a ich adresatami były nieuczone dzieci, a nie – jakby się spodziewał – osoby wykształcone, najlepiej duchowni. Najbardziej zaś brzemiennie w skutki okazały się decyzje władz administracyjnych. Tak zwani nieznani sprawcy zniszczyli oznaki kultu, burząc aranżacje dla lampionów i wrywając dąb, na szczęście nie ten, związany z mariofaniami. Z kolei konne oddziały żandarmerii swoimi przyjazdami na pole objawień wielokrotnie będą zastraszać zarówno Łucję, jak i pielgrzymów.

Mimo tych działań w sierpniu 1917 r. zainteresowanie objawieniami wzrasta. Nawet prasowe ośmieszanie i „walka z zabobonem” wywołują odwrotny skutek. Już blisko 18 tysięcy pielgrzymów szykujących się na kolejne objawienia w Cova da Iria. Wówczas strategiczną decyzją burmistrza było wykluczenie obecności dzieci widzących Piękną Panią

⁵⁴ Nazwa miejscowości Ourem, położonej niedaleko Leirii, według legendy wywodzi się od imienia porwanej przez chrześcijan muzułmańskiej księżniczki z Magrebu o imieniu Fatima. Po przyjęciu wiary katolickiej obrała na chrzcie imię Oureana i w posagu otrzymała miejscowość noszącą odtąd jej imię. Zob. A. BARSKA, *Świat kobiet w krajach Maghrebu. Wokół tradycji i nowoczesności*, Opole 2012.

13 sierpnia. Samochodem żandarmi wywieźli je tego dnia z plebanii do miejskiego aresztu, gdzie dzieliły celę ze zwykłymi więźniami, ciężko znosząc rozłąkę z najbliższymi. Doświadczanie tej sytuacji burzyło projekt spotkań z Piękną Panią – i to w święto Matki Bożej Bolesnej. Stanowiło to jednak dla dzieci okazję znoszenia ekspijacyjnych cierpień.

Na polu objawień zebrała się 13 sierpnia rzesza ludzi. Doświadczali oni szczególnych wrażeń wizualnych i akustycznych. Bez widzących dzieci dostrzegali niezwykle zjawiska:

- nadzwyczajne zabarwienie chmur na różowo i żółto, zwłaszcza wokół słońca,
- zstępująca z nieba niebiesko-biała chmura,
- obsypanie powietrza pyłem z chmury,
- huk dwóch silnych eksplozji dochodzący od strony dębu objawień⁵⁵.

Piękna Pani po uwolnieniu dzieci pozostała wierna comiesięcznym objawieniom. Tym razem jednak stało się to w Valinhos – w miejscu, do kąd dzieci posłuszne rodzicom wypędziły trzodę. Data tego spotkania dokumentowana jest różnie: 15 sierpnia w uroczystość Wniebowzięcia Matki Bożej lub 19 sierpnia, tj. w niedzielę, a zarazem w święto Matki Bożej Dońskiej (czyli Zwycięskiej w tradycji ruskiej). Treścią orędzia sierpniowego stała się kolejna zapowiedź cudu październikowego i potrzeba codziennego odmawiania różańca. Dodatkowo Maryja określiła sposób wykorzystania już istniejących form maryjnego kultu w Fatimie. Dzieci miały przygotować *dwa przenośne ołtarzyki* do noszenia podczas okolicznościowych procesji, a zebrane przy tej okazji pieniądze miały być przeznaczone na Święto Matki Bożej Różańcowej i na budowę kaplicy fatimskiej jako wizualnego znaku fatimskich wydarzeń.

Innym znakiem dla miejscowej społeczności stały się dwa feretrony przeznaczone do procesji parafialnych. Do ich noszenia, zgodnie ze wskazaniem Piękną Pani, wyznaczone zostały dzieci widzące Ją: Łucja, Franciszek i Hiacynta.

Objawieniom sierpniowym towarzyszyły obrazy, zapachy i dźwięki, których doświadczali postronni świadkowie mariofanii. Dla Jana, brata Franciszka i Hiacynty objawieniu miał towarzyszyć *świszczący hałas jak lecących w górę sztucznych ogni*, a *patrzenie w niebo powodowało silny ból oczu*⁵⁶. Z kolei zabrane przez dzieci gałęzie z dębu, na którym

⁵⁵ Zob. W. ŁASZEWSKI, *Fatima. Stuletnia tajemnica...*, 185-186.

⁵⁶ A.M. MARTINS, *Documents on Fatima and Memoirs of Sister Lucia*, Fatima 1992, 448.

objawiła się Maryja, wydzielaly intensywny, **przyjemny zapach**, odczuwany także przez ojca Franciszka i Hiacynty oraz matkę Łucji, która od tego momentu z większą ufnością odnosiła się do doświadczeń religijnych swojej córki⁵⁷. Poprzez te znaki realność objawień staje się rozpoznawalna dla najbliższego otoczenia widzących dzieci. Wpływają na to zarówno okoliczności zewnętrzne, zwłaszcza drastyczne formy weryfikacji zdarzeń podejmowane przez władze administracyjne, co dla społeczności wiejskiej stanowiło przykre, ale zarazem ważne działanie, skoro angażowało autorytet władzy cywilnej. Konfrontacja jej politycznych interesów z dziecięcą żarliwością religijną zyskiwała stopniową akceptację najbliższego otoczenia. Do tego doszły pierwsze publikacje prasowe, które wydobyły, jakkolwiek w tonie krytycznym, miejsca objawień dotąd pozostające w medialnym niebycie. Było to tym skuteczniejsze, że oprócz retoryki krytycznej pojawiały się na łamach gazet zdjęcia osób i miejsc. Ten wątek semantycznej wizualizacji miał się z czasem stać – obok lokalnego duszpasterstwa – jednym z głównych nurtów popularności Fatimy.

W życiu zaś widzących zarysowała się znamienna postawa ascezy i wyrzeczenia. Nie zamierzali korzystać z popularności pośród rosnącej z każdym miesiącem rzeszy fatimskich pielgrzymów – złożonej zarówno ze zwolenników, jak i przeciwników autentyczności objawień. Cechą charakterystyczną religijnej postawy dzieci była zasada „więcej – jeszcze więcej” cierpieć za grzechy innych⁵⁸, modlić się na różańcu, wstawiać się przez Maryję do Boga za grzesznikami, by ich uchronić od piekła.

2.2.5. 13 września – objawienie wobec trzydziestotysięcznego tłumu

Maryjna pedagogia przygotowania kulminacyjnego objawienia przewidzianego na październik 1917 r. charakteryzowała się stopniowym nadawaniem rozgłosu projektowi. Efektem tej pedagogii stała się coraz większa popularność społeczna. Poza oddziaływaniem prasy docierającej do bogatszych środowisk okolicznych miejscowości, działał przekaz ustny adresowany do ubogiej ludności wiejskiej. Opierał się on w dużej mierze na doświadczanych sygnałach akustycznych i wizualnych. Na przykład Joaquin Vierira wspomina krzyk stojących koło niego ludzi na widok

⁵⁷ TAMŻE, 95 i 450.

⁵⁸ W latach 90. XX w. propagatorem tego samego nurtu ekspijacyjnego cierpienia stał się Jan Paweł II. Nazwał on tę drogę Kościoła „Ewangelią cierpienia, która przygotowuje przyszłość, trzecie tysiąclecie”. JAN PAWEŁ II, *Aniol Pański* (19 maja 1994 r.).

czegoś niezwykłego. Dla niego było to *coś jak bańka mydlana* przesu-
wająca się w kierunku dębu, na którym objawiała się Piękna Pani⁵⁹.

Oprócz pogoni za niezwykłością zdarzenia, ważną rolę motywacyjną odgrywała egzystencjalna potrzeba uzdrowienia chorych, sprowadzenia z wojny męża lub syna, rzadziej w prośbach do Maryi kierowanych poprzez widzących pojawiały się wartości duchowe. O skali tej motywacji świadczy fakt, że na miesiąc przed zapowiedzianym kulminacyjnym objawieniem na polu Cova da Iria zgromadził się tłum liczący ok. 30 tysięcy pielgrzymów. Napływ tak wielkiej liczby zainteresowanych wydarzeniami o charakterze religijnym wywoływał z pewnością określone trudności socjalno-bytowe. Fatima i Aljustrel nie posiadały bowiem wystarczającej infrastruktury dla tak liczego tłumu. Mimo niedogodności ludzie wytrwali do końca zdarzenia. Z kolei właściciele okolicznych pastwisk i pól odnosili się niechętnie do zniszczeń powodowanych przemieszczaniem się i obecnością w tym miejscu tak wielkiego tłumu. Dotyczyło to także zniszczonego pastwiska należącego do rodziców Łucji. Ta dwoistość psychologiczno-religijnych doznań i materialnych okoliczności towarzyszących objawieniom uwidacznia się na twarzach fotografowanych liderów zdarzenia i u większości postaci z tłumu. Dokumentacja fotograficzna dobitnie to ilustruje.

W dniu objawień wrześnieowych dzieci musiały się z trudem przeciskać przez żądny kontaktu z nimi tłum. Forma i treści objawienia tego dnia stanowiły kolejny etap pedagogii wiary. Zapowiadały końcowe objawienie październikowe, które miało ukazać Jezusa oraz Matkę Bożą w dwu Jej tytułach – **Bolesną** i **z Góry Karmel**. Trzecią osobą zapowiedzianą w objawieniu październikowym był św. Józef, Oblubieniec Maryi. Celem objawienia ma być Chrystusowe błogosławieństwo udzielone światu⁶⁰. Motyw ten podkreśla chrystocentryczny charakter mariofanii fatimskiej, a w innych komentarzach – głównie wyrażanych przez Franciszka – odnosi się także do kontekstu trynitologicznego. Pojawiający się rekurs do św. Józefa (ważny w kontekście XX-wiecznej józefologii) ma cechy oryginalnego motywu w objawieniach prywatnych⁶¹.

⁵⁹ A.M. MARTINS, *Documents on Fatima...*, 450. Dokumentacja tej mariofanii w relacji Joaquina Xaviera Tuna wskazuje na *krzyż wielkich rozmiarów wychodzący ze słońca* (TAMZE, 451), a w świadectwie Teodora Almeidy *wielki lecący krzyż wznoszący się nad Cova* (TAMZE). Ksiądz Joel de Deus Magno widział natomiast *coś w rodzaju kwiatów spadających z góry*.

⁶⁰ *Wspomnienia Siostry Łucji z Fatimy...*, 188-189.

⁶¹ Kult św. Józefa datowany jest od IV w. w klasztorze św. Saby (Jerozolima). Europejskie sanktuarium objawień św. Józefa z XVI w. znajduje się w Continiac (Francja) i w Kaliszu, gdzie czczony jest w cudownym obrazie Świętej Rodziny w bazylice

2.2.6. Kulminacja październikowa 1917 r.

Okoliczności towarzyszące kulminacyjnej mariofanii październikowej charakteryzowały się maksymalizmem środków wizualnych. Zdarzeniu towarzyszyła prorocza zapowiedź podana przez Maryję w objawieniu majowym. Doprecyzowana została w treści objawienia wrześniowego i rozchodziła się w przekazie ustnym, zyskując nadzwyczajną skuteczność, pomimo wyraźnie zarysowanych środowisk niechętnych rozwojowi idei ujmowanych w merytorycznym, religijnym przesłaniu. Perfidne działanie podjęły władze administracyjne, które przed ostateczną mariofanią szerzyły informację o podłożonej bombie. Były to środowiska masońskie i zależne od masonerii portugalskiej – z jej prominentnym przedstawicielem, założycielem tajnej organizacji „Carbonaria”, inż. Antonio da Silva. Niechętni byli sąsiedzi rodzin dzieci widzących, właściciele okolicznych pól, kręgi ateistycznie nastawionych bezrolnych mieszkańców regionu. Wstrzemięźliwe stanowisko zajmowali okoliczni duchowni, jakkolwiek uczestniczyli w objawieniu 13 października.

Upřednia zapowiedź spektakularnego cudu uwierzytelniającego treści doktrynalne o wysokim walorze społecznym i religijnym sprawiła, że na polu objawień, mimo deszczowej pogody, zebrało się już od dnia poprzedniego ok. 40 tysięcy pielgrzymów (według statystyki dziennika „O Século”⁶²) a 80 tysięcy według szacunków w dokumentacji kościelnej.

Przedmiotem tego objawienia stały się trzy zasadnicze wizje:

1. Świętej Rodziny,
2. Matki Bożej Bolesnej,
3. Matki Bożej Szkaplerznej.

W fatimskiej mariofanii październikowej dzieci rzeczywiście widziały oprócz Maryi św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus, czyli pojawia się tu motyw Świętej Rodziny. On stanowił pierwsze widzenie orientujące zarazem na symboliczne zwrócenie uwagi na rolę rodziny chrześcijańskiej w kształtowaniu historii świata i Kościoła.

Drugi wizualny, semantyczny temat tej mariofanii to Maryja w tajemnicy zbawczego współcierpienia z Chrystusem. Podtrzymuje ona wizję i znaczenie Ewangelii cierpienia zasygnalizowaną już wcześniej w ob-

Wniebowzięcia Maryi Panny. W mariofaniach św. Józef wspomniany jest w Rue du Bac (1830) i w dyskusyjnych objawieniach w Gietrzwałdzie (1877), w Knock (1879) (1895), w Ghaie di Bonate Sopra (1944). Zwykle głównym motywem teologicznym tych objawień jest rola rodziny. Współczesną pobożność skoncentrowaną na osobie św. Józefa określił Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Redemptoris custos* z 15.08.1989 r.

⁶² Artykuł dziennikarza Avelina de Almeidy, przebywającego na polu objawień, z 15 października 1917 r.

jawieniu sierpniowym. Sprowadzała się ona do ukazania smutku i bólu wyciskającego lzy Maryi z powodu grzechów, przez które wielu wierzących trafia do piekła. Także z powodu niewierzących, którzy nie chcą przyjąć orędzia zbawienia podnoszone są motywy cierpienia Maryi. Wizualizacja ta nawiązuje do Płaczącej Matki Bożej z La Salette oraz dolorystycznych form pobożności publicznej i prywatnej w Kościele powszechnym i w Kościołach lokalnych⁶³.

Trzeci motyw wizualizacyjny tej mariofanii to Matka Boża Szkaplerzna, czyli z Góry Karmel. Tą wizją podniesiona została zbawcza ranga praktyki szkaplerza chrześcijańskiego propagowanego zwłaszcza po objawieniach udzielonych Szymonowi Stockowi w Konck w 1879 r.

Pieczczęią uwierzytelniającą teologiczne i pobożnościowe przesłanie mariofanii październikowej stał się spektakularny, dostępny dla wszystkich zgromadzonych w Cova da Iria cud słońca⁶⁴. Dany na prośbę Łucji, by spowodować nawrócenie obecnych. Skutki tego cudu trwały w miej-

⁶³ Np. różne formy duchowości opartej na siedmiu boleściach Matki Bożej, maryjne stacje Drogi Krzyżowej, „bolesne” wezwania litanijne i ówczesnych pokrewnych tytułów mariologicznych (Współodkupicielka [tytuł ten, funkcjonujący w dawnej pobożności, nie stał się nigdy tematem oficjalnego nauczania Kościoła. Przeciwnie – ostrożność wobec niego zalecał Pius XII; nie przyjął go (mimo akcji „za”) Sobór Watykański II; negatywne stanowisko wobec niego zajęła Papieska Międzynarodowa Akademia Maryjna. Zob. B. KOCHANIEWICZ, *Piąty dogmat maryjny? Uwagi na marginesie nowej książki Marka Miravalle’a, „Salvatoris Mater”* 3(2001) nr 3, 312-324; W. SIWAK, *Problem „współodkupicielstwa” Maryi w dziele zbawienia*, TAMŻE, 141-165; J. MAJEWSKI, *Trynitarna struktura „piątego dogmatu maryjnego”*: rozważania na marginesie lektury książki M. Miravalle’a „*Mary – Coredemprix, Mediatrix, Advocate*”, TAMŻE 2(2000) nr 3, 419-435; D. MASTALSKA, *Stabat Mater Dolorosa. Uwagi o znaczeniu cierpień Maryi pod krzyżem w dziele Odkupienia*, TAMŻE 3(2001) nr 3, 47-88; D. MASTALSKA, J. MIODEK, *Współ- Dwugłos: Mastalska-Miodek, „Teologia w Polsce”* 70(2002) 20-21 – red.], *Zranione Serce Maryi*) hymnografia (Stabat Mater, Gorzkie żale), sztuka sakralna o motywach mariologii dolorystycznej.

⁶⁴ W świeckim opisie zdarzenia, cytowany red. Almeida w publikacji na łamach „O Século” z 15 października 1917 r. używa pochodzącego od wieśniaków określenia „słońce tańczyło”. *Ciało niebieskie przypominało matowy srebrny talerz, na który można było patrzeć bez wysiłku. Słońce zadrżało. Dokoła nigdy przedtem nie widzianych poruszeń wykraczających poza wszelkie prawa natury. [...] dookoła wyznawano wiarę w Boga, przyzywano Matkę Bożą, błagano o miłosierdzie. Przysięgali, że słońce obracało się wokół swej osi jak to ma miejsce na pokazie sztucznych ogni, że zstąpiło tak nisko, iż swymi promieniami mogło zapalić ziemię. Byli tacy, którzy mówili, że widzieli stale zmieniające się kolory.* Cyt. za: W. ŁASZEWSKI, *Fatima. Stuletnia tajemnica...*, 227. Nadzwyczajne zjawiska związane ze słońcem w kontekstach związanych z Fatimą miały miejsce w XX w. w 1957 r. na Watykanie, o czym informację podał „Osservatore Romano”, uzupełniając tekst fotografią. Kolejne zdarzenie w XXI w. miało miejsce w Fatimie wobec ćwierć miliona wiernych, którzy uczestniczyli 13 maja 2011 r. w uroczystościach dziękczynnych za beatyfikację Jana Pawła II zob: <http://fatimska.lublin.pl/?p=main&what=71> [20.05.2016]

scu objawień przez cały ubiegły wiek. I chociaż pozornie bezpośrednie efekty projektu objawień nie uzyskały zamierzonego dla świata pokoju, bo nie spowodowały odwrócenia się od ideologii wrogich Ewangelii i od potęgującej się sfery grzechu współczesnych pokoleń, to jednak sama obecność sanktuaryjnego promieniowania Fatimy wywiera swój wpływ na liczne sumienia, powodując niekiedy także fizyczne cuda fizycznego i duchowego uzdrowienia.

3. Wizualizacje fotograficzne z epoki

Na początku XX w. w kulturze masowej zaznaczył się wzrastający wpływ publicystyki prasowej kształtującej opinię publiczną. Obok słowa drukowanego w dużym nakładzie na łamach czasopism narodowych docierały do społeczeństwa fotografie prasowe dokumentujące ważniejsze wydarzenia budujące tożsamość kulturową. Opiniotwórczy charakter tej formy komunikacji został z powodzeniem wykorzystany w pierwszych latach XX wieku na arenie życia politycznego, wpływając np. na nastroje rewolucyjne w imperium rosyjskim. Podobnie na forum społecznej pedagogii prowadzonej przez ateizujący rząd Portugalii informacje o wydarzeniach w Fatimie docierały do społeczeństwa dzięki pracy dziennikarzy gazet lokalnych i centralnych. Niektóre z tych publikacji były opatrzone fotografiami, przez co proces komunikacji mógł docierać nawet do analfabetów w środowiskach wiejskich oraz do kulturowo zmarginalizowanych ekonomicznie środowisk miejskich. W dokumentacji prasoznawczej i pierwszych publikacjach książkowych z epoki zachowały się artefakty fotograficzne dokumentujące mariofanie fatimskie.

Rodząca się na początku XX w. fotografia prasowa, jako jeden z nowych gatunków dziennikarstwa, w założeniach władz samorządowych i laicyzującej prasy lokalnej miała posłużyć do dezinformacji. Semantycznie więc posługując się aspektowym kadrowaniem, starano się zdyskredytować rangę zdarzenia i poczucie sacrum.

W dokumentacji centralne wydarzenie, jakim była październikowa mariofania połączona z cudem słońca, wymknęła się ówczesnej technologii fotograficznej. Kadr z 1917 r. powtórzony w watykańskiej publikacji z 1951 r.⁶⁵ w nowszej technice edytorskiej przy okazji watykańskie-

⁶⁵ Na łamach „Osservatore Romano” w 1951 r. zob. <http://ciekawe.org/wp-content/uploads/2015/11/2015-10-13-niles-g-728x393.jpg> [20.05 2016]

go cudu słońca, którego świadkiem był Pius XII, także nie oddaje istotnych taumaturgicznych elementów⁶⁶.

Podstawowe elementy semantyczne dokumentacji prasowej z epoki objawień to:

1. W przeważającej mierze fotografie pielgrzymów. Ukazują one wielkie zbiorowiska ludzi w uporządkowanej formacji obserwatorów, zwróconych w określonym kierunku. Mowa ciała bardziej wyodrębnialnych postaci wskazuje na postawę modlitewną (np. przyklęknięcie na gołej ziemi), zachowanie powagi z elementami zmęczenia drogą i wyczekiwaniem na rozwój wydarzeń. Stanowiska fotografujących z uwagi na rozmiary sprzętu były zazwyczaj umieszczane poza tłumem, najczęściej za plecami pielgrzymów.

2. Protagonści objawień – troje dzieci Łucja, Hiacynta, Franciszek – w różnych aranżacjach: portretowo, pośród rodziny, pośród pielgrzymów, niesione na rękach. Uderza autentyzm ekspozycji pierwszego planu, wolny od jakiegokolwiek egzaltacji. Atmosfera zgromadzenia prostych wieśniaków została w tych fotografiach zachowana. Niewykluczone, że taka była intencja wydawców, by za cenę autentyzmu ukazywanych postaci osłabić znaczenie objawień pośród wiernych klasy średniej i inteligencji, korzystającej z wydawnictw prasowych.

3. Miejsca objawień. Są dokumentowane fotografiami prasowymi od ukazania miejsca angelofanii z 1916 aż po wybudowaną w 1918 r. pierwszą kaplicę na miejscu mariofanii (zburzoną aktem fanatycznej wrogości w 1922 r.). Fotografie te dobrze oddają *genius loci* spotkania Piękną Pani z dziećmi. Na niektórych fotografiach pojawiają się rekwizyty paraliturgiczne związane z treścią objawień (np. różaniec w dłoniach lub na szyi dzieci i niektórych pielgrzymów; zarys pierwszej, drewnianej, budowanej kaplicy, chorągwie procesyjne, dwa przenośne „ołtarzyki” i dwa feretrony procesyjne). Motywy tych paraliturgicznych przedmiotów są jednak w zachowanej dokumentacji fotograficznej rzadkie. W przypadku dokumentowania miejsca objawień motywem wiodącym jest ukazywanie tłumu prostych pielgrzymów na otwartej przestrzeni,

⁶⁶ Mowa o porównywalnych fotograficznych wizualizacjach rzeczywistości transcendentnych, jak to miało miejsce np. przy ukazaniu Hostii na języku widzącej w Garabandal. Bardziej konkretny kadr sprawił, że uzyskana dokumentacja rzeczowa ma zadowalającą postać. W przypadku Fatimy sacrum wydarzenia było związane z ruchem, intensywnym światłem i kontekstem wiary personalnie adresowanym do obecnych w miejscu i czasie. Okoliczności te sprawiły, że elementy semantyczne prasowych wizualizacji fotograficznych Fatimy w swych elementach formalnych nie osiągają dokumentu wskazującego na cud. O przejawach kultu maryjnego w Fatimie informują w wersji wizualnej obrazy z kamery w kaplicy objawień dostępne na stronie *santuariodiretta* tvtuga.com [20.03.2016]

w okresie mariofanii w miesiącach letnich wolnych od prac polowych. Świadczą o tym zawarte w mowie ciała przejawy zmęczenia (wspieranie się na laskach pielgrzymich, fizjonomia twarzy, niekiedy postawy relaksacyjne). Motywowani racjami wiary – nawet wbrew powściągliwemu stanowisku duchowieństwa – pielgrzymi gromadzą się dla udziału w zdarzeniach niezwykłych, graniczących z transcendencją, ale odbieranych zmysłowo jako fizyczne anomalie pogodowe (cud słońca wirującego na niebie, raptowne osuszenie przemoczonej odzieży podczas mariofanii październikowej) oraz reagowanie na polecenia i zachowanie dzieci widzących Piękną Panią.

Jeszcze podczas cyklu mariofanii w 1917 r. przestrzeń na łące Cova da Iria w dokumentacji fotograficznej zyskała akcent architektoniczny wskazujący na przestrzeń religijną. Początkowo są to zarysy drewnianej kaplicy. W 1918 r. kaplica zyskała solidniejszą konstrukcję, dzięki ofiarności pielgrzymów.

Charakterystycznym motywem wizualizacji fotograficznej stała się konfrontacja ubóstwa widzących i pielgrzymów z ideologiami, estetyką i obyczajowością środowisk inteligenckich, dla których komunikacja prasowa stawała się argumentem obecności w budowaniu ładu informacyjnego nowego społeczeństwa. Prostota życia i wiary wsi portugalskiej z początku XX w. w wizualizacji fotograficznej jawi się jako nieproporcjonalna wobec argumentacji teologicznej w mariologii tego okresu. Mariologia tytułów maryjnych (zwłaszcza w odniesieniu do Niepokalanego Serca Maryi i Pośrednictwa) jest prawie nieobecna w zarejestrowanych zdarzeniach fatimskich (np. brak motywów chorągwi i symboli paraliturgicznych). Pojawia się natomiast usilne poszukiwanie nadzwyczajności, cudowności, wyjątkowości zdarzeń. Nawet jeśli przybierają one formę dokumentacji osób, obiektów i zdarzeń znaczonych ubóstwem.

4. Wizualizacje filmowe

Klasyczne źródła filmowej wizualizacji idei przewodnich artykułowanych podczas mariofanii fatimskich stanowią następujące ekranizacje w formie filmów pełnometrażowych:

- 1) 1951 [2] r. – *Święta Pani z Fatimy* – reż. Rafael Gil, prod. Warner Bros
- 2) 1952 r. – *Cud Matki Boskiej Fatimskiej* – reż. John Brahm
- 3) 1990 r. – *Aparicao a Fatima*, reż. Daniel Costelle (ur. 1936 w Livry-Gargan, Francja)

- 4) 1997 r. – *Fatima* – reż. Fabrizio Costa
- 5) 2009 r. – *13 dzień* – reż. Ian, Dominic Higgins (Wlk. Brytania)
- 6) 2005 r. – *Steatling from Angels* – reż. Mel Gibson

Ponadto nawiązania i motywy wydarzeń fatimskich związanych z mariofaniami występują m.in. w filmach telewizyjnych, internetowych i dystrybuowanych na nośnikach DVD i pochodnych. Przykładowo w środowisku polskim w ramach kolekcji „Perły Klasyki Kina Religijnego” dystrybutora jak: E-lite Distribution z siedzibą w Warszawie ukazała się wersja DVD pierwszego filmu fabularnego o Fatimie:

4.1. *Święta Pani z Fatimy*⁶⁷

Scenariusz napisali James O’Hanlon i Crane Wilbur, muzykę skomponował Max Steiner. To pierwszy czarno-biały film fabularny (czas trwania 102’) popularyzujący orędzie fatimskie. Należy dziś do klasyki filmografii hiszpańskiej. Główne elementy scenariusza to przede wszystkim idea przewodnia, którą, zdaniem reżysera, była głęboka wiara dzieci z dotkniętej ubóstwem rodziny w małej portugalskiej wiosce. Życie tam toczyło się pośród narastających politycznie laickich, ateistycznych zasad. Odpowiedzią na tę politykę stała się jedna z kwestii filmu wygłoszona do gubernatora przez matkę księdza skazanego na opuszczenie kraju: *Boga nie możecie wygnać, zostanie w Portugalii wbrew waszej woli.*

Z kolei odpowiedzią nieba na żarliwą modlitwę Łucji – doświadczonej chorobą matki, alkoholizmem ojca i emigracyjnymi planami starszego brata – staje się spotkanie z Piękną Panią. Zstępuje Ona z nieba, jak poprzedniego roku zrobił to Anioł, którego widziały dzieci. Spotkanie z Piękną Panią uwierzytelniają rówieśnicy – kuzyni Łucji: Franciszek i Hiacynta. Dzieci są w praktyce niezdolne do zachowania w tajemni-

⁶⁷ Tytuł oryginału: *La Señora de Fátima*. Reżyser: Rafael Gill. Autorem scenariusza był Vincente Escrivá. Producentem filmu była firma Aspa/Suevia z Hiszpanii. Autorem zdjęć byli: Michel Kelber, Manuel Luis Vieira. Czas trwania 98’. Zob. *Światowa encyklopedia filmu religijnego*, red. M. LIS, A. GARBICZ, Kraków 2007, 529. Film w wersji cyfrowej na DVD ukazał się w ramach kolekcji: „Perły Klasyki Kina Religijnego” nr 58 staraniem E-lite Distribution [<http://www.e-lite.com.pl>]. Dostępny od 2015 r. na stronie <https://youtu.be/WGDwfVPd6JQ>; dubingowany w polskiej wersji językowej.

cy tego zdarzenia, jak tego wymagała Święta Pani. Stopniowy rozgłos ukazywaniu się na okolicznych łąkach Matki Bożej, wbrew stanowisku miejscowego proboszcza i wbrew projektom poddania dzieci „normalizującej” edukacji, doprowadził do kulminacyjnego, cudownego zjawiska „tańczącego słońca” jako gwaranta nadprzyrodzonego charakteru zdarzeń rozgrywających się od maja do października, każdego 13 dnia miesiąca. Wyjątkowość tej kulminacyjnej mariofanii miała na celu przekonanie blisko 10 tys. świadków o potrzebie powszechnej, katolickiej recepcji przesłania fatimskiego.

4.2. *Cud [pol. Objawienie] Matki Boskiej Fatimskiej*⁶⁸

Film powstawał nieomal równolegle z produkcją hiszpańską R. Gilla, zyskał jednak inny rozmach i znaczenie w historii kinematografii religijnej. Obrazowi temu nadano w Hollywood charakter religijnego dramatu obyczajowego w kontekście historycznym. Główny element scenariusza stanowi fabularyzowana dokumentacja mariofanii zmieniającej dotychczasowy rytm życia ubogiej wioski portugalskiej na początku XX w. Ateistyczna wstrzeźliwość miejscowych ważnych osobistości i rezerwa lokalnych władz kościelnych stanowi tło dla dokumentującej się realnie zarówno mariofanii, jak i – co niekiedy budzi uśmiech – dla sposobów recepcji cudownych zdarzeń w kontekście codzienności. Serię tych zdarzeń w filmie otwiera tzw. *taniec [Cud] Słońca*, a kontynuują świadectwa trojga widzących dzieci. Ich niezłomne przekonanie o autentyczności doznawanych objawień potraktowane jest w filmie z dużym obiektywizmem.

⁶⁸ Tytuł oryginału: *The Miracle of Our Lady of Fatima*. Autorami scenariusza byli: Crane Wilbur i James O'Hanlon. Reżyser: John Brahm. Film powstał dzięki produkcjnemu zaangażowaniu Werner Bros USA. Autorem zdjęć był Edwin DuPar. Czas trwania – 102'. Zob. *Światowa encyklopedia filmu religijnego*..., 84. Za muzykę do tego filmu Max Steiner (ur. 1888 r. w Wiedniu – zm. 1971 w Hollywood) uzyskał w 1953 r. nominację do Oscara.

Trailler filmu [2'33"] umieszczono na YouTube w 2015 r. pod adresem: <http://bit.ly/1u43jDe> i do czerwca 2016 r. miał on 17497 odsłon.

Klipy z tego filmu we fragmentach zamieszczali indywidualni youtuberzy zyskując znaczną liczbę odsłon. Np. Danon Dizon pod adresem https://www.youtube.com/watch?v=x8NDvCChCFY&list=PL7S_iKsxA6uW5O4nBioxAcoJZxhVUVoPW&index=1 zyskał do czerwca 2016 r. 754051 odsłon.

4.3. *Aparicao [a Fatima]*⁶⁹

Reżyser znany także z licznych wywiadów dokumentujących „Apokalipsę XX w.”, czyli II wojnę światową, nakręcił w ostatniej dekadzie XX w. film o objawieniach fatimskich. Jego moralizatorski charakter kulminuje w ostatnich scenach obrazami cudu słońca. Opowiadanie o życiu codziennym wiejskich rodzin portugalskich na początku XX w. zostaje radykalnie zmienione pod wpływem wizji trojga pastuszków. Dzieci gotowe są do znoszenia cierpień zarówno zadawanych sobie z pobudek religijnych, jak i doświadczanych szykan ze strony atizującej władzy lokalnej. Podobnie i nieufność proboszcza staje się powodem niepokoju i cierpień dzieci, które są przekonane o autentyczności spotkania z Piękną Panią. Jest Ona gotowa dokonać spektakularnego cudu, by zgromadzone tłumy i wszyscy, którzy w te objawienia uwierzą, zmienili swoje postępowanie.

4.4. *Fatima*⁷⁰

Główne elementy scenariusza tego dramatu religijnego sprowadzają się do historii rozwijającego się uczucia między narratorem (Dario) a Margaridą. Akcja filmu rozgrywa się w 1917 r. na tle wydarzeń dokonujących się w portugalskiej wiosce, na marginesie wielkiego świata. Gdzieś w odległej Rosji wzbiera wrzenie rewolucyjne zmarginalizowanych robotników i żołnierzy. W modernizującej się Portugalii szerzą się ruchy wolnomularskie, antykościelne i antyklerykalne. Tu, w Fatimie – osadzie z kilkoma ubogimi domostwami, daleko od administratora regionu w Outrem – nikt nie jest skłonny wierzyć w nadprzy-

⁶⁹ Film powstał w koprodukcji Lusossefilm S.A. oraz Sanktuaire de Fatima jako fabularyzowany dokument. Dubingowany w języku polskim, dostępny na stronie <https://www.youtube.com/watch?v=ArNyrG72hdo>. Czas trwania 1.35'43". Zamieszczony na YouTube w 2014 r. przez Krzysztofa Łukaszewicza. Wersja polskojęzyczna na YouTube łączy fabularyzowaną narrację historycznych wydarzeń z pointą beatyfikacji Hiacynty i Franciszka oraz uroczystej liturgii papieskiej w Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w 1991 r.

⁷⁰ Tytuł oryginału: *Fatima*. Autorami scenariusza byli: Ennio de Concini, Mario Falcone, Paolo Festuccia. Film powstał jako koprodukcja portugalsko-włoska (TV Mediaset. Autorem zdjęć był Roberto Meddi. Muzykę skomponował Merco Frisina. Czas trwania: 104'. Premiera miała miejsce 10 października 1997 r. Zob. *Światowa encyklopedia filmu religijnego...*, 155.

rodzone zdarzenia, zwłaszcza gdy ich protagonistami są biedne i małe dzieci z patologicznej rodziny. Konsekwencją ich roszczeń w imię wiary religijnej staje się aresztowanie nieletnich, ośmieszanie przez lokalnego proboszcza i niechęć opinii publicznej, nawet w ich własnej rodzinie. W takich okolicznościach ostatecznie dochodzi do publicznie przeżywanego na oczach tysięcy świadków tzw. cudu [tańca] słońca. To przełomowy moment w recepcji objawienia fatimskiego... i w życiu zakochanej pary. Próba fabularyzacji autentycznych zdarzeń ma w filmie nieco naiwne ujęcie, zwłaszcza kończące się egzystencjalnym spełnieniem. Jak na film powstały w ostatniej dekadzie XX w., jest to ujęcie odbiegające od estetyki filmowej w kinematografii światowej tego okresu. Stąd nader krytyczne opinie internautów.

4.5. 13 dzień (*The 13th Day*)

Film powstał w 2009 r. w autentycznych plenerach Fatimy. W reżyserii Iana i Dominika Higginsów (również będących autorami zdjęć) i produkcji Natashy Howes i Leda Hudhesa. Podstawą realizacji uczyniono udokumentowane pamiętniki s. Łucji. Narrację filmu, jako motto, otwiera fragment Apokalipsy św. Jana: *Ukazał się wielki znak na niebie: Niewiasta obleczona w słońce* (Ap 12, 1). Układ scen filmu powiela comiesięczną historię objawień z kulminacją cudu słońca w mariofanii październikowej. Historyczne źródło dla filmu zostało wskazane już na początku, w scenie polecenia zakonnego spisania faktów objawień, wydane w 1937 r. siostrze Łucji przez jej przełożoną w Pontaverde. Film utrzymany jest w podwójnej konwencji kolorystycznej. Sceny świeckie, zwłaszcza dokumentacje filmowe scen batalistycznych I wojny światowej pozostają czarno-białe, natomiast pojawiający się motyw objawień wprowadza wielość kolorów. Symbolika tego założenia realizacyjnego jest ewidentna – w blasku światła z nieba mrok świata grzechu nabiera właściwego mu Bożego bogactwa barw. Scenariusz autorstwa reżyserów został zekranizowany dzięki sugestywnej grze aktorów, m.in. Jane Lesley, Michael D’Cruze, Keley Costigan, Tarek Merlin. Muzykę skomponował Andy Guthrine.

Światowa wersja DVD (85 min.) w angielskiej wersji językowej z licencją publicznych projekcji w grupach religijnych i edukacyjnych została wyprodukowana w 2009 r. dla rynku amerykańskiego przez Ignatius Press. Wydawca oferuje 24-stronicowe opracowanie dokumentacji objawień fatimskich autorstwa o. Andrew Apostoli *Fatima. Message of Hope for Today*. Trajler i fragmenty filmu dostępne są w internecie. W 2010 r. z okazji wizyty Benedykta XVI w Fatimie ukazały się edycje DVD przygotowane w wersjach językowych: angielskiej, portugalskiej, hiszpańskiej, włoskiej, francuskiej, polskiej, niemieckiej i czeskiej.

4.6. Projekt *Stealing from Angels*

Projekt filmowy producenta Icon Productions Mela Gibsona stanowi współczesne, powstałe w XXI w. ujęcie odległego, sprzed blisko wieku wydarzenia, rozgrywającego się na obrzeżach Europy i daleko od środowiska twórców amerykańskich. Formalnie film stanowi ekranizację książki napisanej przez Briana Dullaghana pod tym samym tytułem⁷¹. Krótko po śmierci s. Łucji dos Santos Mel Gibson wykupił prawa autorskie do ekranizacji książki w 2005 r. przez Icon Production.

Autor książki, Brian Dullaghan, opowiada historię Licio Gelliego, Irlandczyka zamieszanego wraz ze swoją przyjaciółką Marią w zabójstwo Jana Pawła I (w imię ochrony trzeciej tajemnicy)⁷². Książka zyskała szeroki rozgłos w USA, głównie poprzez insynuacje spiskowe w kościele katolickim. Napisana w konwencji wytrawnego haitera ośmiesza Kościół i oficjalnie przyznaje się do wrogości wobec niego, piętnując m.in. korupcję hierarchii, alkoholizm, wyzbycie się przez duchownych życia duchowego, złą pedagogię w szkołach katolickich. Z tym nastawieniem narrator książki (autor?) przyjmuje objawienia fatimskie jako autentyczną interwencję Boga. Dlatego krytykuje stanowisko oficjalnego Kościoła sprzeciwiające się orędziu fatimskiemu. Co więcej – uznaje reakcje kościelne za przejaw działania szatana starającego się ograniczyć skuteczność Fatimy (motyw Kościoła – narzędzia szatana znany od czasów polemik reformacyjnych i doby Oświecenia). Ostatecznie narrator doprowadzony do nawrócenia ma w szpitalu objawienie Matki Bożej podtrzymującej go w decyzji porzucenia Kościoła.

Fabula książki i skandalizujące fakty z życia Mela Gibsona wywołały w Internecie ostre polemiki co do godziwości kontynuowania prac nad

⁷¹ Polskie tłumaczenie ukazało się w 2010 r. w wydawnictwie Wołoszański.

⁷² Na podstawie informacji zawartych w: <http://www.splendoroftruth.com/curtjester/2005/03/stealing-from-angels/> [11 01 2016]

filmem⁷³. Formalnie pojawiały się żądania zaprzestania prac nad takim filmem. Jak dotąd brak dokumentacji określającej *status quo* tej inicjatywy. W Internecie pojawiają się materiały polemiczne wobec aktywności reżyserskiej Gibsona.

Polemiki wokół tego projektu, niezależnie od sukcesu, jaki osiągnęła ekranizacja *Pasji*, ukazują troskę wielu środowisk o autentyczną recepcję objawienia fatimskiego. Ryzyko zafałszowań filmowych tego orędzia w związku z bazą źródłową scenariusza i skandalizującymi zdarzeniami w biografii reżysera wywołują uzasadnione polemiki wokół właściwych intencji tego przedsięwzięcia. Sytuacja ta wskazuje na pewną intuicję semantyczną osób znających okoliczności Fatimy i jej cele duchowe. Poszukiwanie sensacji w interpretacji cudu i w wizerunku Kościoła końca XX w. (akcja scenariusza rozgrywa się wokół roku 1978) wydają się wpływać z pobudek bardziej ekonomicznych niż pastoralnych.

Zafałszowanie wizerunku wydarzeń fatimskich, a zwłaszcza semantycznych elementów orędzia stanowi programową działalność środowisk liberalnych, wolnomularskich i ateizujących, zwłaszcza XX-wiecznej propagandy komunistów rosyjskojęzycznych. Inicjatywa Icon Productions i osobiście Mela Gibsona pośrednio może leżeć w polu programowej działalności środowisk antykatolickich.

Apostolat kinematograficzny sanktuarium fatimskiego ma liczące się środki i może się pochwalić zdobytym doświadczeniem. Stałe projekcje filmowe odbywają się w sanktuarium. Oferta zawiera zarówno dokumentację historyczną objawień, jak i filmy formacyjne, poświęcone ukazywaniu Fatimy jako formy doświadczenia wiary, recepcji objawień fatimskich w świecie. Projekcje są udostępniane w sali na 55 miejsc. Z ważniejszych propozycji wskazać należy filmy: *O dia em que o sol bailou* [35']; *Santíssima Trindade, adoro-Vos profundamente* [25']; *Todo teu, todo nosso – João Paulo II, peregrino e apóstolo de Fátima* [15']; *Quereis oferecer-vos a Deus?* [25']; *Os Três Pastorinhos de Fátima* [51']; *Fátima e os Papas* [51'].

Poza filmami dokumentacyjnymi główny nurt wizualizacji objawień fatimskich dokonywał się w XX w. i obecnie za pośrednictwem programów telewizyjnych i dokumentacji wizualnej prowadzonej na stronie sanktuarium fatima.pl.

⁷³ Zob. na przykład: <http://www.unitypublishing.com/Newsletter/Gibson'sNewMovieFatima.htm> [30.06.2016]

5. Wizualizacje teatralne

Popularność sztuk teatralnych jako artystycznego środka komunikacji w epoce przedtelewizyjnej została wykorzystana do popularyzacji orędzia fatimskiego. W udokumentowanej wersji scenariusz takiej sztuki opracował ks. Louis Deyrieux⁷⁴. Autor to prałat Domu Papieskiego, znany m.in. ze sztuk teatralnych poświęconych objawieniom w Lourdes (*Le mystère de Lourdes*) w 3 aktach. Wydawcą tekstu był Apostolat Modlitwy. Sztuka poświęcona Fatimie uzyskała *Nihil Obstat* i *Imprimatur* kurii biskupiej Lugduni 1944 r. Scenariusz przedstawienia adresowanego do przyparafialnych grup teatralnych powstał na podstawie opracowań: Luis Gonzaga Da Fonseca SJ, ks. Casimir Barthasa⁷⁵ oraz F. Carret-Petit⁷⁶.

W didaskaliach do sztuki Deyrieux Piękna Pani to *dziewczyna osiemnastoletnia, w białej sukni opadającej na nagie stopy*, przepasana złotym sznurem, którego końce spadają aż do stóp. Suknia wykończona jest złotą lamą. Pani ma ręce złożone na wysokości piersi. W prawej dłoni trzyma różaniec o białych paciorkach z krzyżykiem z ciemnego srebra⁷⁷.

Tytuły poszczególnych aktów: *Było troje małych pasterzy; W rodzinie; Represje: „Będą znaki na niebie” Łk 21, 25; Dwadzieścia pięć lat później* (czyli po 8 XII 1942 r. – scena spotkania Łucji z biskupem Da Silva w klasztorze Ponteverda w Hiszpanii).

Kwestie włożone w rolę Maryi mają fabularyzowaną formę, poddaną retoryce duchowości epoki: *Jestem Matką Bożą Różańcową. Przyszłam zachęcić wierzących do zmiany życia, do nieobrażania naszego Pana już i tak ciężko doświadczonego. Zachęcić do odmawiania świętego różańca i czynienia pokuty za grzechy... Jeśli ludzie się poprawią, wojna wkrótce się skończy. Pragnę, aby w tym miejscu zbudowano kaplicę ku mojej czci. (Potem obraca się, podnosi rękę i wskazuje na słońce jaśniejące dziwnym blaskiem na niebie. W końcu przesłania ją chmura. Tłum pada na kolana, słychać okrzyki: Przebacz Boże, Zmiłuj się nad nami. Zobaczyliśmy znak z nieba. Jedyńie trzej widzący stoją, spoglądając na słońce, które zatrzymało się w swym rozblysku i powróciło do normalnego południowego blasku)*⁷⁸.

⁷⁴ *Fatima. Mystère en 4 actes et un tableau*, Toulouse 1940, toż: Toulouse 1944. Inne publikacje tego autora: *Le converti de Milan, Saint Augustin; drame-mystère en 5 actes*, btw 1910 rep. ReInk Books 2015; *Mois de Marie des missions*, Paris 1934 [z 8 ilustracjami]; *Notre-dame de Fourvière*, Grenoble 1943.

⁷⁵ *Fatima. Merveille inouïe*, Toulouse, Fribourg Suisse 1942.

⁷⁶ *Le Lourdes Portugais. Notre-Dame du Rosaire de Fatima. Les Apparitions - Le Pèlerinage - Le Culte*, wyd. Bonne-Pressé, Paris 1943.

⁷⁷ Zob. ilustracja cytowanej książki Fonseca, Barthasa przedstawiająca na s. 6 figurę wykonaną według opisu dzieci.

⁷⁸ L. DEYRIEUX, *Fatima. Mystère en 4 actes...*, 30.

Sztuka kończy się informacją włożoną w usta biskupa da Silvy: *Ojciec Święty Pius XII poświęcił Niepokalanemu Sercu Maryi Kościół i rodzaj ludzki. Stało się to 31 października 1942 r. podczas wygłaszania orędzia radiowego skierowanego do Portugalii z okazji jubileuszu objawień w Fatimie. Odnowił je 8 grudnia, a biskupi w swoich diecezjach poszli za jego przykładem. Pius XII, czyż nie jest w specjalny sposób związany z Fatimą, skoro przyjął sakrę biskupią właśnie 13 maja 1917... Prawie o tej samej godzinie, kiedy miało miejsce pierwsze objawienie!*⁷⁹.

6. Wizualizacja liturgiczna

Liturgicznym artefaktem wizualizacyjnym w sanktuarium fatimskim i w fatimskich sanktuariach narodowych jest figura Matki Bożej Fatimskiej. Forma figury powstała w ścisłej współpracy z s. Łucją. Umieszczona została w miejscu objawień. Stała się swoistym relikwiarzem dla kuli wyjętej z ciała Jana Pawła II po zamachu na jego życie 13 maja 1981 r. Motyw cierpienia papieża występujący w orędziu fatimskim połączył się w ten sposób z wizualizacją Niewiasty Apokalipsy czczonej w tajemnicy Jej Niepokalanego istnienia. Najczęściej używanym przedmiotem oddawania czci Matce Bożej Fatimskiej są mikrokopie Jej figury.

Na gruncie duchowości obrządków wschodnich analogią do czczonej figury stały się, utrzymane w konwencji sakralnej sztuki Wschodu, ikony Matki Bożej Fatimskiej. W tym przypadku mamy do czynienia z przenoszeniem kultu Matki Bożej Fatimskiej na grunt lokalnych sanktuariów maryjnych na Ukrainie, w Rosji i na Białorusi.

Aktualnie ukształtowały się dwa typy tych ikon: w nurcie ikonografii ukraińskiej znana jako Fatimska Ikona Bogurodzicy: „W Tobie Jedność”

⁷⁹ TAMŻE, 35.

z Doniecka⁸⁰. Ikona wykorzystuje graficzno-słowne akcentowanie *Serca* Matki Bożej i inskrypcję wskazującą na „Jestestwo Boże” (org. *Immenso Ser*⁸¹) sprowadzające się do jedności Ojca, Syna i Ducha Świętego angażującego się w historię ludzką poprzez Maryjne objawienie. Jej maforion jest utrzymany w tonacji jasnozielonej, co odsyła semantykę teologiczną do tej, którą wyraża prawy Anioł w ikonie Trójcy Świętej Rublowa. On mieszka w Jej Sercu, przez co ikona ta nawiązuje do ikony Krzewu Gorejącego. Ważnym i akcentowanym centralnie jest też katolicki różaniec w fioletowym kolorze (reminiscencje fatimskiego programu „Modlitwa i Skrucha”), jakkolwiek zasada pisania tej ikony związana jest z liturgią Wschodu. Inskrypcja na wysokości ramion wprowadza tytuł ikony: *Obraz Niepokalanej Pani naszej Bogurodzicy Fatimskiej*. Nawiązuje do wizerunku Bogurodzicy z profilu, który stosowany jest w przedstawieniach

sowany jest w przedstawieniach Deesis. Tę funkcję wizerunku Bogurodzicy z Fatimy podkreśla aureola wychodząca na obramowanie ikony.

Drugi typ Ikony Matki Bożej Fatimskiej to okcydentalizowana Deesis powstała w środowisku bułgarskim jako kontynuacja XIX-wiecznej Bolesnej Bogurodzicy. Mutacją tej ikony jest czerwone lub purpurowe tło dla podkreślenia tajemnicy cierpienia. Maforion Bogurodzicy w kolorze brązowym

⁸⁰ Ikona została napisana dla Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej na zamówienie parafii Świętego Apostoła Andrzeja i Kapłańskiego Bractwa Świętego Klemensa Rzymskiego Egzarchatu Doniecko-Charkowskiego UGKC. Powstały tylko dwie takie ikony; jedna w Puszkino w obwodzie leningradzkim, w kościele katolickim u o. Nikołaja Burgasa, inspiratora napisania ikon. Dla niego orędzie fatimskie jest wołaniem o jedność chrześcijan. Powtórzenie tego motywu w drugiej ikonie przeznaczony dla Doniecka dla grekokatolików zainicjował w 2010 miejscowy proboszcz.

⁸¹ Tak w: *Przesłanie z Fatimy*, t. II, 12, 15, 18, 32-33, 37, 44.

wskazuje na Jej ziemską, ludzką naturę, rozjaśniają go trzy gwiazdy Niepokalanego Poczęcia. Ten typ ikony także nawiązuje do wizerunku profilowanego, jeszcze silniej związanego z hermeneją ikony Deesis.

Stałą wizualizację liturgicznego życia Fatimy zapewnia kamera on line ukazująca aktywność pielgrzymów z całego świata. Dzięki temu wirtualna wspólnota poprzez ogląd i transmisję z kaplicy objawień tworzy w sieci swoistą *fatimo-sferę* jednoczącą wiernych wokół wciąż aktualizowanego przesłania Pięknej Pani. Wraz z omówionymi formami wizualizacji zbliża wiernych do przeżywania tajemnic Bożego Miłosierdzia w świecie wydanym na konfrontację z grzechem rodzącym *misterium iniquitatis* dzisiejszego świata. Orędzie Fatimy bowiem wciąż pozostaje wyzwaniem dla przyszłości.

7. Wizualizacje internetowe

W wykazie ofert wizualnych sanktuarium fatimskiego w czerwcu 2016 r. znajdowało się 91 stron i portali internetowych z bogatym katalogiem multimedialnych materiałów. Są one kompletowane w ramach kolekcji: Fatima Luz e Paz, Estudios, Subsidios Pastorais, Canticos de Fatima, Fontes, „Voz de Fatima” (facsimile wydań biuletynu o tym tytule za lata 1922-2016). Materiały są prezentowane w głównych językach europejskich oraz po chińsku, arabsku i rosyjsku.

Oferta tekstów poświęconych objawieniom fatimskim w Internecie stanowi bogatą, różnorodną ofertę, dostępną głównie dzięki systemom wyszukiwawczym.

Dla określenia semantycznych treści zawartych w publikacjach i w innych formach wizualizacji dostępnej w zasobach Internetu duże znaczenie mają tagi – słowa kluczowe służące identyfikacji plików w bazach cyfrowych. Poza dominującymi słowami: ‘Fatima’, ‘Matka Boża Fatimska’, ‘Cud Słońca’, ‘Trzecia Tajemnica’, w systemie wyszukiwarek znajdują się takie słowa charakteryzujące treść fatimskich plików, jak: ‘Mariofania Fatimska’, ‘siostra Łucja’, ‘Dzieci Fatimskie’, ‘Niepokalane Serce Maryi’, ‘Królowa Pokoju (świata)’, ‘Królowa Różańca (świętego)’, ‘Jan Paweł II – zamach’.

Tabela 1. Zasoby Internetu według tagów (opr. własne)

Lp	Tag	Zasoby internetu [czerwiec 2016]
1	Fatima	115.000.000
	Fatima Sanktuarium	110.000
	Cova da Iria	431.000
2	Trzecia Tajemnica	764.000
3	Poświęcenie Rosji	503.000
4	Cud Słońca	440.000
5	Dzieci Fatimskie	199.000
6	Siostra Łucja	149.000
7	Mariologia Fatimy	78.000
8	Matka Boża Fatimska	73.700
9	Fatima – Miłosierdzie Maryi	67.300
10	Niepokalane Serce Maryi; Fatima	54.300
11	Objawienie Fatimskie	50.500
12	Królowa Różańca; Fatima	45.900
13	Królowa Pokoju; Fatima	35.400
14	Jan Paweł II – zamach; Fatima	29.400
15	Fatima – Apokalipsa	25.600
16	Fatima – wizja piekła	19.600
17	Fatima – Akt zawierzenia	15.200
18	Mariofania Fatimska	24

Z otrzymanych tagów słów kluczowych w wersji polskojęzycznej można uzyskać tzw. chmurę tagów (znaczników) określających wizualnie charakter analizowanych zasobów w bazie internetowej, także w odniesieniu do orientujących innych języków narodowych. Z analiz semantycznych wynika prymat identyfikacji objawień fatimskich poprzez kategorie geograficzne (Fatima, Fatima Sanktuarium). Pozwala to wskazać na oryginalność dramaturgiczną i merytoryczną w stosunku do La Salette, Lourdes, Garabandal i in. Na drugim i trzecim miejscu znalazły się istotne motywy przesłania mariofanii: Trzecia Tajemnica (dodatkowo wzmocniona tagiem ‘Fatima – wizja piekła’), a na trzecim miejscu znalazła się kategoria ‘Poświęcenie Rosji [Niepokalanemu Sercu Maryi]’. Taumaturgiczna kategoria – cud słońca – która dla semantyki wizualnej w naturalny sposób stanowi główny motyw obiektywizacji zdarzenia i jego znaczenia motywacyjnego, zajęła dalszą pozycję w charakteryzowaniu objawienia fatimskiego. Ścisłe teologiczne kategorie (Mariofania Fatimska – 26 stron) wskazują na inne kanały wymiany informacji specjalistycznej, wymagającej określonego cenzusu naukowego.

Drugą, obszerną grupę wizualizacji internetowych stanowi oferta filmów na portalu YouTube. Dynamizm oferty nadawców tego kanału komunikacji wizualnej obrazuje tabela:

Tabela 2. Ilość postów portalu YouTube za lata 2015-2016
(opr. własne)

Kryterium wyszukiwania	XII 2015	VI 2016
Matka Boska Fatimska	2800	3500
Fatima – Sanctuary*	11500	12600
Fatima – Liturgy**	5800	6400
Fatima – Our Lady	113200	117000

* Kategoria obejmuje także tłumaczenia aspektu ‘Sanctuary’ na pozostałe języki używane przez wyszukiwarkę Google.

** Kategoria obejmuje ofertę nt. liturgii The Fatima Center, oraz ok. 10% filmów poświęconych liturgii pozafatimskiej.

Na stronach internetowych poza dużą ilością krótkich filmów mających charakter wspomnień z pielgrzymki do Fatimy na uwagę zasługuje scalona oferta 18 popularnych filmów w angielskiej wersji językowej, zrealizowanych przez wielu autorów, a umieszczona na przykład na YouTube przez Gaynell Lorette⁸² 10.11.2015. Pod koniec czerwca 2016 roku filmy te miały łącznie 1 445 613 wyświetleń, a zatem można mówić o znacznym zwiększeniu liczby pielgrzymów docierających do Fatimy geograficznej. Wirtualność kontaktu z Fatimą dotyczy w większym stopniu kontaktu ideowego i dlatego można z powodzeniem traktować tę formę „pielgrzymowania” jako bardzo owocną dla propagowania treści orędzia fatimskiego.

Przykładowe zestawienie materiałów pastoralnych o orędziu fatimskim

- 1) <https://www.youtube.com/watch?v=KHZAuUwKA1E&index=1&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx>; czas trwania: 1.04'46", wyświetleń [06.2016] 28 147
- 2) <https://www.youtube.com/watch?v=srjN76hNLSw&index=2&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx>; 6'45", wyświetleń 295 498
- 3) <https://www.youtube.com/watch?v=Jahp1-PMOeo&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=3>; 47'02", wyświetleń 53 875
- 4) <https://www.youtube.com/watch?v=XeMq0SpGKrW&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=4>; 3'58", wyświetleń 22 047
- 5) <https://www.youtube.com/watch?v=5ux-sU9Y3eg&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=5>; 6'13", wyświetleń 6 593
- 6) <https://www.youtube.com/watch?v=2x3hGLLw1pk>; 4'24", wyświetleń 2 200 (wersja słowacka)

⁸² Podobne kolekcje popularnych filmów o objawieniach fatimskich zamieściły także m.in. profesjonalna organizacja dziennikarska Catholic on Line; EWTN; 200 filmów udostępnił Our Lady Fatima University na Filipinach. Liderem w tym zakresie pozostaje The Fatima Center z 1087 filmami wprowadzonymi do YouTube w czerwcu 2016 r. rozszerzającymi dokumentację objawień o pastoralne interpretacje współczesnych problemów obecności chrześcijaństwa w świecie (np. feminizmu, kremacji, prześladowań).

- 7) <https://www.youtube.com/watch?v=x8NDvCChCFY&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=6>; 3'24", wyświetleń 754 035
- 8) <https://www.youtube.com/watch?v=JO4OWql-DDM&index=7&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx>; 6'33", wyświetleń 83 843
- 9) <https://www.youtube.com/watch?v=pDR5oFcSIZU&index=8&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx>; 8'10", wyświetleń 1 704
- 10) <https://www.youtube.com/watch?v=oW7u8mYwum4&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=9>; 9'39", wyświetleń 5 937
- 11) <https://www.youtube.com/watch?v=JXyJVJwxdzA&index=10&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx>; 9'50", wyświetleń 840
- 12) https://www.youtube.com/watch?v=LWWMjB6nP_4&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=11; 1.29'53", wyświetleń 16 3011
- 13) https://www.youtube.com/watch?v=ZJeU_MeOOiw&index=12&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx; 29'58", wyświetleń 22 540
- 14) <https://www.youtube.com/watch?v=159bx60nClc&index=13&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx>; 1.28', wyświetleń 168
- 15) <https://www.youtube.com/watch?v=XEIh4bZftHY&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=14>; 5'44", wyświetleń 206
- 16) <https://www.youtube.com/watch?v=Ybw-5lSkUmc&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=16>; 58', wyświetleń 162
- 17) <https://www.youtube.com/watch?v=Ybw-5lSkUmc&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=16>; [wersja niemieckojęzyczna] 40'51", wyświetleń 66
- 18) <https://www.youtube.com/watch?v=B5LVb5E-Jf8&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=17>; [wersja francuskojęzyczna] 41'14", wyświetleń 314
- 19) <https://www.youtube.com/watch?v=cq1rLqdvZLY&list=PLDLPd1n32xmqrH0c2BYw52hmK7lZ9y8Kx&index=18> [wersja hiszpańskojęzyczna] 8'17", wyświetleń 6 627

Z przykładowego zestawienia wynika, że wersja językowa odgrywa istotną rolę w korzystaniu z oferty filmowej. Jednocześnie informuje ona o popularności objawień fatimskich w różnych kręgach językowych [w przypadku niemieckojęzycznych odsłon (66 wyświetleń)] dotyczy to Niemiec, Austrii i niemieckojęzycznych kantonów Szwajcarii. Dla porównania korzystanie z oferty hiszpańskojęzycznej wyniosło w tym samym czasie 6627 odsłon.

Oferowane przez portal YouTube filmy poświęcone orędziu fatimskiemu są także komentowane przez internautów o różnej orientacji konfesyjnej. Materiał ten zasługuje na odrębne badanie współczesnej recepcji orędzia fatimskiego, motywów jego przyjęcia lub odrzucenia, analogii wyznaniowych oraz praktycznych form kierowania się jego przesłaniem.

8. Inne formy wizualizacji orędzia fatimskiego

Poszerzone rozumienie wizualizacji pozwala uznać za źródło analiz także okładki publikacji i ilustracje poświęcone wydarzeniom fatimskim, gdyż różne formy ekspozycji wydawnictw w trakcie kolportażu wprowadza motywy semantyczne Fatimy w przestrzeń publicznego postrzegania. Dlatego projektanci okładek, ilustratorzy, graficy są autorami

uwspółcześnionej wizualizacji istotnych elementów budujących markę orędzia fatimskiego w nurcie opiniotwórczego oddziaływania inicjatyw pastoralnych.

Wizualizacyjny charakter mają także loga instytucji, które przyjęły w nazwie patronat lub elementy orędzia fatimskiego. Są to np. szkoły imienia Matki Bożej Fatimskiej, szpitale, instytucje pastoralne i społeczne nawiązujące do aksjologii zawartej w tym orędziu.

Elementami wizualnymi posługują się także producenci dewocjonaliów, pamiętek i akcesoriów religijnych nawiązujących do semantycznych motywów objawień w Fatimie. Świeckie użycie tych przedmiotów lub brak poziomu artystycznego sprawiają, że wizualizacje takie mają charakter ryzykowny wobec przesłania orędzia fatimskiego. Najczęściej

używanych przedmiotem są masowo produkowane mikrokopie figury Matki Bożej Fatimskiej. Z uwagi na ryzyko desakralizowania kultu poprzez użycie nieliturgiczne, mało estetyczne i akulturowe tego typu masowej wizualizacji – zjawisko to wymaga odrębnego, pastoralnie pogłębionego potraktowania⁸³.

Kalendarium fatimskie

w kontekście semantyki wizualizacyjnej
(motywy, dokumenty, interpretacje)

- 1907 – 22.03 – rodzi się Łucja dos Santos.
- 1908 – 11.06 – rodzi się Franciszek Marto.
- 1910 – 10.03 – rodzi się Hiacynta Marto.
- 1913 – Pierwsza Komunia Łucji.
- 1915 – [wiosna] ANGELOFANIA ANIOŁA POKOJU
[PORTUGALII]

MARIOFANIE W COVA DA IRIA

- 1917 – 13.05 – pierwsze objawienie Pięknjej Pani w kotlinie Cova da Iria z zapowiedzią kolejnych objawień.
 - 13.06 – objawienie z zapowiedzią nieba dla Franciszka i Hiacynty. Upublicznienie objawień.
 - 13.07 – objawienie czyścica i piekła. Anomalia pogodowa wobec niedowierzania tłumu obecnych.
 - [13.08 – dzieci uwięzione przez władze lokalne. Mimo to wzmaga się zainteresowanie objawieniami].
 - 19.08 – objawienie miesięczne udzielone dzieciom po wypuszczeniu z więzienia.
 - 13.09 – objawienie wobec 30 tys. tłumu.
 - 13.10 – docelowe objawienie z deklaracją imienia Pięknnej Pani jako Królowej Różańca. Prośba o wybudowanie kaplicy. Cud słońca. Zbiorowa modlitwa różańcowa tłumu.

- 1919 – 04 – w opinii świętości umiera Franciszek.

⁸³ Szerzej na ten temat, zob. K. KLAUZA, *Recepcja posoborowej mariologii w kulturze masowej*, w: *Maryja w tajemnicy Kościoła*, red. J. KRÓLIKOWSKI i in., Częstochowa 2013, 125-148.

1920 – 20.02 – w opinii świętości umiera Hiacynta.

1922 – 3.05 – bp Leirii rozpoczyna proces kanoniczny w sprawie objawień.

1922 – 5.01 – pierwszy dokument spisany przez Łucję nt. objawień.

1925 – 10.12 – prywatne objawienie Maryi z Dzieciątkiem Jezus; praktyka pięciu pierwszych sobót miesiąca jako wynagrodzenia Niepokalanemu Sercu Maryi.

1926 – 15.02 – objawienie Dzieciątka Jezus s. Łucji z pytaniem o działania na rzecz ustanowienia kultu Niepokalanego Serca Maryi.

1928 – Siostra Łucja wstępuje do Karmelu w Coimbrze.

1929 – aprobatą biskupów Portugalii raportu dochodzenia w sprawie objawień.

1930 – 13.05 – potwierdzenie przez władze kościoła katolickiego autentyczności objawień.

1935 – 12.09 – przeniesienie ciała zmarłej Hiacynty z grobowca rodziny du Baron w Alvaizere do Vila Nova, na cmentarz w Fatimie. Z tej okazji wykonano fotografię ukazującą ciało niepodlegające rozkładowi.

1935 – 1941 – Łucja spisuje pamiętniki dla bpa da Silva.

1942 – 31 X – Pius XII poświęca Kościół i rodzaj ludzki Niepokalanemu Sercu Maryi w orędziu radiowym do Portugalii z okazji rocznicy objawień.

1946 – 13.05 – Pius XII wprowadził święto Niepokalanego Serca Matki Bożej. Przy tej okazji ukoronował figurę Bogurodzicy i zwracał się do Niej jako Królowej Świata i Królowej Pokoju. Koronę ufundowały kobiety Portugalii, ofiarując 950 diamentów, 313 pereł, 17 rubinów, 14 szmaragdów, 269 turkusów, 2650 innych drogich kamieni.

1946 – Polska jako drugi po Portugalii kraj poświęca się Niepokalanemu Sercu Maryi.

1951 – 17.11 – *Osservatore Romano* komentuje doniesienia o powtarzającym się cudzie słońca.

1952 – 7.07 – Pius XII poświęca Rosję Niepokalanemu Sercu Matki Bożej.

1954 – Pius XII wydaje encyklikę *Ad Coeli Reginam*, w której wyraża przekonanie, że jedynie Maryja może wybłagać u swego Boskiego Syna i Księcia Pokoju – pokój dla świata.

1962 – Jan XXIII wprowadza święto Matki Bożej Różańcowej z Fatimy i określa objawienia jako „centrum chrześcijańskiej nadziei”.

1964 – 21.11 – Paweł VI podczas obrad II Soboru Watykańskiego, w obecności biskupów ponawia ofiarowanie świata Niepokalanemu Sercu Maryi. Wysłał też do Fatimy Czerwoną Różę jako wotum.

1967 – Pięćdziesięciolecie Objawień. Paweł VI w Fatimie potwierdza akt

poświęcenia. Biskup Jean Venecio z Leirii zezwala na druk dokumentacji objawień (cztery dokumenty *Pamiętnika Siostry Łucji*: I – Pamiętniki dotyczą Hiacynty. Ich napisanie zakończyło się na Boże Narodzenie 1935 r. po transpozycji ciała Hiacynty; II – dzieciństwa i cierpienie Łucji z powodu objawień; III – zawierają dwie tajemnice Maryi; IV – fakty z życia Franciszka. W końcowej partii tego dokumentu mowa jest o szczegółach objawień.

1977 – 04 – Kardynał Luciani (przyszły Jan Paweł I) podejmuje inicjatywę pielgrzymki koronowanej figury Matki Bożej Fatimskiej po parafiach włoskich. Krótco przed śmiercią papieża pielgrzymka rozpoczęła się w Watykanie a zakończyła przy grobie Ojca Pio.

1978 – z inicjatywy Blue Army podjęta zostaje światowa pielgrzymka kopii figury fatimskiej.

– 8.12 – Jan Paweł II w Bazylice Matki Bożej Większej w Rzymie dokonuje zawierzenia świata Niepokalanemu Sercu Maryi.

1979 – 01 – John Haffert przekazuje Janowi Pawłowi II środki finansowe na budowę kościoła Matki Bożej Królowej Świata w Warszawie, gdzie rok wcześniej władze komunistyczne zabroniły wwiezienia pielgrzymującej kopii Matki Bożej Fatimskiej.

– 13.05 – list Jana Pawła II do biskupa Fatimy: *Nawrócenie to centralna kategoria orędzia z Fatimy.*

– 4.06 – drugie zawierzenie świata Niepokalanemu Sercu Maryi w sanktuarium na Jasnej Górze.

1981 – 13.05 – zamach na życie Jana Pawła II. W Jego przekonaniu *Zamach na moje życie był elementem pozaziemskiej walki.*

1982 – 12-13.05 – dziękczynna pielgrzymka Jana Pawła II do Fatimy. Wieczorne nabożeństwo przed bazyliką. Zamach na życie Jana Pawła II przez lefebrystę, ks. Juana Fernandez Krohna. Spotkanie z siostrą Łucją i z episkopatem Portugalii.

1984 – 25.03 – Jan Paweł II w łączności z biskupami świata na Placu Świętego Piotra w Rzymie poświęca świat Niepokalanemu Sercu Maryi.

1991 – 12-13.05 – Jan Paweł II w Fatimie. Zawierzenie świata Niepokalanemu Sercu Maryi. Dziękczynienie za upadek komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej. Deklaracja Jana Pawła II w tej sprawie podkreśla: *Nie, nie dzięki mnie to się stało, ale dzięki Najświętszej Maryi Pannie, zgodnie z Jej zapewnieniami z Fatimy.*

2000 – 13.05 – w Fatimie beatyfikacja Franciszka i Hiacynty – pierwszych dzieci-wyznawców wyniesionych na ołtarze. Wotum pierścienia z wizerunkiem Matki Bożej Częstochowskiej, otrzymanego na inaugurację pontyfikatu, od Sługi Bożego kard. Stefana Wyszyńskiego.

Upublicznienie trzeciej tajemnicy fatimskiej. Pada zapowiedź kard. Angelo Sodano o rychłym ujawnieniu trzeciej tajemnicy fatimskiej z komentarzem kard. Ratzingera.

Wezwanie Jana Pawła II z tej okazji: *Przyjmijmy światło, które pochodzi z Fatimy, pozwólmy się prowadzić Maryi. Niech Jej Niepokalane Serce będzie naszą ucieczką i drogą, która zaprowadzi nas do Chrystusa. Niech błogosławione dzieci z Fatimy wstawiają się za Kościół*⁸⁴.

– 25.03 – ujawnienie pełnej, oficjalnej wersji tajemnicy z komentarzem podpisanym przez kard. Josepha Ratzingera. Decyzja ta zamknęła polemiki, domysły i pseudodokumenty.

2000 – 8.10 – zawierzenie trzeciego tysiąclecia Maryi.

2002 – październik – początek Roku Różańca ogłoszonego na 25-lecie pontyfikatu Jana Pawła II.

– 16.10 – list apostolski *Rosarium Virginis Mariae* wprowadzający tajemnice światła podkreślające chrystocentryzm kontemplacji różańcowych.

2005 – 13.02 – umiera siostra Łucja, ostatnia z widzących Maryję w Fatimie.

Prof. dr hab. Karol Klauza
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ul. Ulanów 23/32
PL – 20-554 Lublin

e-mail: kklauza@kul.pl

Bibliografia

- Alonso M., *The Secret of Fatima: Fact and Legend*, Cambridge (USA) 1979.
- Baker G., *The Finger of God is here*, St. Paulus Publications 1961.
- Barthas C., *Fatima merveille du XXe siècle*, Fatima 1942.
- Barthas C., *Les apparitions de Fatima*, Fayard 1952.
- Borelli A., *Fatimskaja Wiest: Tragedija ili nadzieđa?* [Swet w storonu Wostoka], Paris 1992.
- Borelli A., *Fatima Orędzie tragedii czy nadziei?*, Instytut Edukacji Społecznej i Religijnej im. ks. Piotra Skargi, Kraków 2006.
- Bucarelli F., *Jan Paweł II cudownie ocalony*, Kraków 2009.

⁸⁴ Cyt. za: T. TINDAL-ROBERTSON, *Fatima, Rosja i Jan Paweł II: Ku triumfowi Niepokalanego Serca Maryi, czyli jak obecny pontyfikat wyzwolił Rosję...*, tł. W. Łaszewski, Warszawa-Toruń 2002, 8.

- Costelle D., *Objawienia fatimskie*, Warszawa 2008.
- Cruz da J., *More about Fatima*, Westminster (USA) 1953.
- De Fiores S., *Sekret Fatimy*, tł. I. Burchacka, Warszawa 2011.
- Descamp J., *Le Message de Fatima*, Bruxelles 1946.
- Deyrieux L., *Fatima. Mystère en 4 actes et un tableau*, Toulouse 1944.
- Fatima ciągle aktualna*, „Przymierze z Maryją” [Numer specjalny] (2005) nr 21, Stowarzyszenie Kultury Chrześcijańskiej im. ks. Piotra Skargi.
- Ferdek B., *Nasza siostra – Córą i Matką Pana*, Świdnica 2007.
- Haffert J.M., *Russia will be Converted*, Washington (USA) 1956.
- Haffert J.M., *Świadkowie Cudu Słońca*, Instytut Edukacji Społecznej i Religijnej im. ks. Piotra Skargi, Kraków 2008.
- Johnston F., *Have You Forgotten Fatima?*, [atholic].T[ruth].S[ociety], London 1976.
- Johnston F., *Fatima: the great sign: Fatima's central role in the Church, expounded by popes, cardinals, bishops and eminent theologians*, Devon 1980.
- Królikowski J., *Maryja w pamięci Kościoła. Mariologia*, cz. 1, wyd. 2, Tarnów 2014.
- Lazzarin P., *Siostra Łucja z Fatimy. Oczy, które widziały Niebo*, tł. K. Stopa, Kraków 2012.
- Lis M., *Fatimskie wydarzenia w filmach fabularnych*, w: *Orędzie fatimskie w nauczaniu i pobożności Kościoła*, red. S. Pawiński, Opole 2013.
- Martins A.M., *The Intimate Life of Sister Lucia*, Alexandria 2002.
- McGlynn T., *Vision of Fatima*, New York 1951.
- Napiórkowski S.C. OFMConv, *Fatima a Rosja: Male doświadczenie z tematem*, w: *Mariologia na przełomie wieków. Materiały z sympozjum zorganizowanego przez Polskie Towarzystwo Mariologiczne, Niepokalanów, 27-28 października 2000*, red. L. Balter SAC, Piotr Maria Lenart OFMConv, Niepokalanów 2000.
- Nesmy J-C., *Lucie raconte Fatima*, Resiac 1975.
- Oلمي P., *Meditations sur les revelations de Fatima. Avec une introduction par Paul Claudel*, Le Puy 1945.
- Pelikan J., *Maryja przez wieki*, tł. J. Pocij, Kraków 2012.
- Pelletier J., *The Sun Danced at Fatima*, Worcester (USA) 1951.
- Prayer C., *Die Botschaft unseren Lieben Frau vom Rosenkranz*, Kevelaer 1932.
- Przesłanie fatimskie i przesładowania Kościoła*, „Przymierze z Maryją” (2007) nr 34; [90. rocznica objawień], Stowarzyszenie Kultury Chrześcijańskiej im. ks. Piotra Skargi.
- Ratzinger J., *III tajemnica fatimska – komentarz teologiczny*, w: *Jan Paweł II w Fatimie*, Kraków 2000, 85-117.
- Ryan F., *Our Lady of Fatima*, London 1943.
- Scheffczyk L., *Maryja. Matka i towarzysząca Chrystusa, Podręcznik mariologii*, tł. J. Tumielewicz, Kraków 2004.
- Socci A., *Czwarta tajemnica fatimska?*, tł. M. Stewart, Kraków 2012.
- Socci A., *Tajemnice Jana Pawła II*, Kraków 2009.
- Tindal-Robertson T., *Fatima, Rosja i Jan Paweł II: Ku triumfowi Niepokalanego Serca Maryi, czyli jak obecny pontyfikat wyzwolił Rosję...*, tł. W. Łaszewski, Warszawa, Toruń 2002.

- Tindal-Robertson T., *Fatima, Kościół i trzecie tysiąclecie. W jaki sposób Matka Boża czuwała nad obecnym stuleciem...*, tł. i współautor W. Łaszewski, Warszawa 1995.
- Turowski G., *Fatimski szlak w pontyfikacie Jana Pawła II. Fakty, wspomnienia, refleksje*, Warszawa 2008.
- Verly J., *Notre-Dame de Fatima. Textes et illustrations de J. Verly*, Le Puy 1943.

Visualization of the leading ideas contained in the apparitions at Fatima. Semiotic analysis

(Summary)

The author discusses ways of portraying the main elements of the Fatima apparitions with images, signs, and symbols. The first part of the article discusses the importance of sight in theology (the biblical/theological perspective), and then ways of visualizing the facts and content associated with the apparition of the Angel of Peace and of the Mother of God.

In the second part, the author discusses the photographic documentation of the time of the apparitions at Fatima and the films that have been made about them. Then the author analyzes the presentation of the Fatima apparitions in theater, liturgy (figures, icons, images) and on the Internet.

Keywords: Fatima, Fatima apparitions, semiotics, image/icon in theology, religious film.

Słowa kluczowe: Fatima, objawienia fatimskie, semiotyka, obraz/ikona w teologii, film religijny.